

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za južnoslavenske jezike i književnosti

Diplomski rad

Kulturni aspekti u romanu Slavka Janevskog

Legioni svetog Adofonisa

Student: Alen Palijaš

Mentor: dr. sc. Borislav Pavlovski, red. prof.

Zagreb, 2016.

Sadržaj

Uvodna razmatranja.....	1
Književno stvaralaštvo Slavka Janevskog.....	2-5
I – Vampirski motiv i naracija.....	6-10
II – Filozofski aspekti romana.....	11-18
III – Historiografski aspekti i društveni odnosi u romanu.....	19-22
IV– Rodni i ljubavni odnosi likova.....	23-25
V – Motiv štakora.....	26-27
VI – Simbolika imena Adofonis i Kukulino.....	28-31
VII – Biblijski aspekti u romanu.....	31-40
VIII – Numerološka simbolika.....	40-43
IX – Značaj staroslavenskog leksika.....	43-45
Zaključna razmatranja.....	45-46
Literatura.....	47-49

Uvodna razmatranja

Ideja za temu ovog diplomskog rada naišla je u vremenu mog proučavanja suvremene makedonske književnosti tijekom kojeg sam naišao na ime Slavka Janevskog u mnogim studijama o makedonskoj književnosti kao i na njegova djela koja se pojavljuju u mnogim hrestomatijama posve različitih književnih žanrova. Znatiželja me potakla na daljnje proučavanje njegova proznog stvaralaštva. Kao vrstan pisac, pjesnik, scenarist, esejist, ali i slikar, Janevski je ostavio svoj neizbrisiv trag u suvremenoj makedonskoj umjetnosti, posebice književnoj umjetnosti. U središtu njegovog romanesknog opusa nalazi se čovjek i svi problemi s kojima se on susreće tijekom svog života što se bazira na opstojnosti čitavog humaniteta, ispričano kroz posve različite romaneskne žanrove poput povijesnog romana, fantastičnog, futurističkog, a ponajviše društveno angažiranog romana kao oblika društvene kritike. Ponajviše me privukao njegov kukulinski ciklus iz kojega sam odlučio uzeti roman *Legioni svetog Adofonisa* kao tematski predmet analize u izradi diplomskog rada na diplomskom studiju južnoslavenskih jezika i književnosti.

U radu ću se baviti analizom i interpretacijom kulturnih aspekata koje je moguće iščitati u romanu *Legioni svetog Adofonisa* kao i interpretacijom određenih intertekstualnih postupaka. Stoga će naglasak u ovom diplomskom radu, izrađenom na Odsjeku za južnoslavenske jezike i književnosti, biti na mitološkim, ljubavnim, povijesnim, filozofijskim, ekonomskim i općedruštvenim kulturnim aspektima koji ispunjavaju ovaj roman. Rad je podijeljen na dvanaest poglavlja; dva uvodna poglavlja koja se odnose na način definiranja tematike diplomskog rada te predstavljanja biografskih podataka autora romana i njegovog stvaralaštva, dok će u ostalih devet poglavlja biti predstavljeni glavni kulturni aspekti u ovom romanu s primjerima. Analize će se temeljiti na vlastitim gledištima i relevantnim studijama. Posljednje poglavlje je zaključak u kojem se rezimiraju ključni elementi ovoga diplomskog rada kao dokaz o izvršenoj obradi teme koja je uzeta za temu diplomskoga rada.

Književno stvaralaštvo Slavka Janevskog

Slavko Janevski¹ bio je jedan od književnika koji su u najvećoj mjeri utjecali na razvitak poslijeratne suvremene makedonske književnosti i različite književne dosege realizma, modernizma, ali i postmodernizma, ostvarene u njoj. Ključno mjesto u njegovom proznom književnom stvaralaštvu predstavlja ciklus od devet romana nazivan "kukulinskim ciklusom" koji prikazuje i tematizira društveni razvoj kroz četrnaest stoljeća centriran oko sela Kukulina na padinama Skopske Crne Gore. Neki od književnih kritičara smatraju kako je u ovom ciklusu Janevski obuhvatio i prikazao duh i sudbinu makedonske zemlje², no sadržaj njegova romana primjenjiv je na čitav humanitet, na vječite serijale kruženja između propasti i stvaranja, borbe sila dobra i zla, rasta i umiranja.

S aspekta književne teorije ovaj bi se opus nerijetko fantazmagoričnog romanesknog stila ipak samo djelomično mogao okarakterizirati žanrom magijskog realizma³ u koji se često uvrštava jer se mnoge nadnaravne pojave koje se u njemu pojavljuju naprosto prihvaćaju poput svakodnevnih čime se gubi onaj realističan odnos prema zbilji što zatim samu zbilju smješta u područje nadnaravnog. No, specifičnost magijskog realizma je da se u njemu nadnaravne pojave prihvaćaju poput svakodnevnih, dok se svakodnevne pojave smatraju

---

¹ Slavko Janevski (Skopje, 1920. – Skopje, 2000.) je autor prvog makedonskog romana na makedonskom jeziku *Село зад седумтте јасени* (1952.). Bio je priznati pjesnik i prozaist, esejist, scenarist i slikar. Njegova najpoznatija djela čine; zbirke pjesama *Крвава низа* (1945.), *Пруџа на младосџта* (1946.), *Пионери, пионерки бубачки и шумски ѕверки* (1946.) *Егејска баруџина бајка* (1950.), *Леб и камен* (1957.), *Каинавелија* (1968.) i dr. te romani *Две Мариу* (1956.), *Месечар* (1958.), *И бол и бес* (1964.) i dr. Bio je jedan od osnivača i predsjednik Društva makedonskih književnika, član МАНУ, dobitnik mnogih najznačajnijih nagrada za književno-kulturno stvaralaštvo: nagrade AVNOJ-a 1968., nagrade "11 октомври", nagrade СВП "Браќа Миладиновци", nagrade Grada Skorja "13 новемри", nagrade "Кочо Рацин", "Македонско слово", nagrade za književni opus ИРО "Мисла", nagrade "Miroslav Krleža" te je svojim cjelokupnim stvaralaštvom značajno obilježio poslijeratnu, suvremenu makedonsku književnost.

² Akademik Georgi Stardelov, između ostalih komentatora Janevskog djela, smatra kako: „Неговото дело беше и остана едно видовито, пророчко и, истовремено, потресно литературно сведоштво, за онаа грозоморна игра со македонската национална судбина...“, te da Janevski svojim radom stavlja književnost jedne male, europske zemlje čiju povijest i nacionalni duh upisuje u svoja djela, u ravnopravan rang s djelima svjetske visoke književnosti. On, kao i drugi komentatori, smatra kako je u Janevskim djelima sadržana duhovna ili ontološka esencija same Makedonije, makedonske zemlje i makedonskog naroda koji opstaju svojom "tvrdoglavošću" (kao u romanu *Тврдоглави*) pred stalnim napadima koji prijete njihovu uništenju. Više na: "Slavko Janevski – првиот македонски романиер". (<http://mkrevolucija.com/zhivot/item/481-slavko-janevski-prviot-makedonski-romansier>), (26.04.2015.). Lusi Karanikolova se slaže kako u Janevskom djelu, posebice u romanu *Тврдоглави*, osobina tvrdoglavosti ima oznaku makedonskog identiteta: „[...] "tvrdoglavите" ги прави "tvrdogлави"-нивната "tvrdogлавоѕ" (читај: македонштината го прави Македонецот Македонец).“ (Karanikolova, 2012: 217), što se provlači kao jedan od ključnih elemenata razrade likova kroz čitav kukulinski ciklus.

³ Magijski realizam – naziv se prvotno koristio 20-ih godina 20-og stoljeća za likovno-umjetnički smjer, a u književnosti ga je popularizirao, ponajviše, Gabriel Garcia Marquez svojim romanom *Sto godina samoće* (1967.) Više na: "Magijski realizam: Kad je stvarnost fantastična, a fantastika obična". (<http://citajme.com/magijski-realizam-kad-je-stvarnost-fantasticna-a-fantastika-obicna/>), (26.04.2015.).

začuđujućim, upravo nadnaravnim, mitskim elementima, što znači da se zamjenjuju pozicije njihova prihvaćanja u svijesti ljudi, a to nije slučaj u ovom Janeskovom kukulinskom ciklusu, pa je njegova fantastika više narodnog, tradicijskog iliti folklornog porijekla. Također, ti tzv. mitski elementi⁴ koji su činili i još čine značajnu ulogu u tradicijskim predanjima nisu ništa manje realni nego oni religijski, naprotiv, oni imaju veći značaj jer su autohtoni za razliku od religijskih koji to nisu, poput izdanaka abrahamske religije na užem slavenskom i širem svjetskom području. Stoga svođenje mitskih elemenata pod puke fantastične umotvorine predstavlja u stvari oduzimanje kulturne tradicije, samog identiteta jednog naroda (etno-lingvističkih grupa). Njihova natprirodnost je prirodna nekom narodu u određenom vremenu te se kao takvo ne može u potpunosti odbaciti kao isključivo fantastično, namjerno stvoreno djelovanjem imaginacije radi zabave, zastrašivanja, zarade ili drugih ljudskih nakana i potreba. Ta iracionalnost nužna je za održavanje balansa u racionalnom svijetu u kojem se sve stvari ne mogu (svojevremeno) objasniti pukim racionalnim, znanstvenim, provjerljivim metodama. Glavno obilježje kukulinskog ciklusa, koje obuhvaća golem vremenski raspon od početka 8-og stoljeća do kraja 21-og stoljeća, kao odlika njegove romaneskne strukture, upravo su sveprisutni mitski elementi: „[...] jer je mit pogodan kao sredstvo "pretvaranja priče u istoriju ili pretvaranje istorije u priču". [...] U njegovom romanu naporedo i jednako realistički egzistiraju mitske pojave i istorijske ličnosti, jer i jedni i drugi potiču iz živog narodnog predanja koje je autentična ilustracija trajanja tog stvaralačkog duha [...]“ (Ivanović, 1979: 81). Janevski vješto koristi i miješa različite stilove kako bi stvorio svoj vlastiti stil koji je, može se reći, i specifičan u makedonskoj književnosti. Upravo u romanu *Legioni svetog Adofonisa* dolazi do svojevrstne kanonizacije, stvaranja sveca, sv. Adofonisa, što je u skladu sa srednjovjekovnom literarnom tematikom koju Janevski inkorporira u svoj svijet miješajući mnoge stilove, „Неговата литература го откри своето автохтоно средиште.“ (Старделов, 1983: 33). Kroz njegov stil uočavamo mnoge druge književne oblike; „Функция мифа и фольклорной фантастики в романе Яневского рассматривается некоторыми критиками в русле одного из основных понятий постмодернизма – интертекстуальности.“⁵ (Проскурнина, 2011: 225), no što, unatoč svemu, ne čini njegovo djelo samo još jednim postmodernističkim romanom. Kukulinski ciklus završava 2096. godine čime se ubraja i u

---

⁴ Mitskim elementima se smatraju svi elementi neprovjerljivog legendarnog izvora čije se postojanje temelji na vjerovanju, uključujući ponajviše i samu religiju; kao što Proskurnina kaže: „Яневский синтезирует в своем романе самые разнообразные мифологические системы: греческую, славянскую, библейскую, апокрифную.“ (Проскурнина, 2011: 225).

⁵ Kao što Proskurnina navodi, prema Šelevoj; „[...] концепция интертекстуальности занимает центральное место в постмодернизме.“ (Проскурнина, 2011: 225).

žanr futurističkog romana. Dodatne odlike su groteska, metaforičnost, alegoričnost i simbolizam čime se karakterizacija ovog ciklusa u samo jedan žanr naprosto onemogućava jer to nije moguće učiniti ni s jednim romanom iz navedenoga ciklusa. Ispreplitanje mnogih književnih stilova čini ovaj, na prvi pogled, epistolarni roman, a šire gledano i čitav kukulinski ciklus, književnim djelom makedonske književne tradicije vrijednim proučavanja.

Četnaeststoljetni kukulinski ciklus sastoji se od devet romana⁶: *Тврдо̀злави* (1959.), trilogije *Миракули на ѓрозомора̀ӣа* (1984.), *Девѐӣ Керубинови векови* (1986.), *Чудо̀ӣворци* (1988.), *Рулѐӣ со седум бројки* (1989.), *Кон̀ӣинен̀ӣ Кукулино* (1996.), *Дѐӣонија* (2000.). Budući da su ovi romani tematski i likovima povezani te zajednički predstavljaju cjelinu, može se reći kako definicija romaneskne strukture „[...] uvjetno odgovara HISTORISTIČKOM tipu romana.“ (Kramarić, 1988: 66) jer je u njemu jedna od osnova propitkivanje ideje povijesnosti⁷. Ipak, unatoč mnogim uočljivim različitim žanrovskim karakteristikama, kao što to Proskurnina tvrdi, u ovom romanu uočavaju se glavne karakteristike četiri tipa romana, tzv. „[...] исторической хроники, готического романа, романа-параболы, фольклорной сказки, романа «потока сознания».“ (Проскурнина, 2011: 226). No, svaki se roman može istodobno prihvatiti i čitati pojedinačno, što će i biti predmetom ovog diplomskog rada za koji je izabran roman *Legioni svetog Adofonisa* kao samostalno djelo.

Trilogija *Миракули на ѓрозомора̀ӣа* (*Mirakuli grozomore*) koja se sastoji od romana *Лѐӣонѝӣе на свѐӣи Адофонис* (*Legioni svetog Adofonisa*), *Кучешко рас̀ӣѐӣӣе* (*Pseće raspeće*), *Чакајки чума* (*Čekajući kugu*) relativno je brzo prevedena i objavljena na srpskohrvatskom jeziku, već 1986., samo dvije godine nakon originalnoga, makedonskog izdanja iz 1984. Navedeno izdanje *Legiona svetog Adofonisa* bit će korišteno, uz drugu dostupnu sekundarnu literaturu, kao osnovni materijal u izradi ovoga diplomskog rada u kojem će se izdvojiti i analizirati različiti kulturni aspekti s ciljem da se pokaže mnogostrukost različitih kulturnih tradicija koje je Slavko Janevski upisao u svoje djelo zbog kojeg se ono ističe u samoj trilogiji upravo zbog određenih specifičnosti koje se ne ponavljaju

---

⁶ Redoslijed izdavanja ne odgovara redoslijedu kojim bi se kukulinski ciklus trebao čitati. Redoslijed je čitanja, radi ostvarivanja vremenske povezanosti sljedeći: *Девѐӣ Керубинови векови* (8.-16. st.), *Миракули на ѓрозомора̀ӣа* (14. st.), *Чудо̀ӣворци* (18. st.), *Тврдо̀злави* (19. st.), *Кон̀ӣинен̀ӣ Кукулино*, *Рулѐӣ со седум бројки* i *Дѐӣонија* (21. st.).

⁷ Zlatko Kramarić smatra kako je, posebice o trilogiji *Mirakuli grozomore*, Janevska ideja i osnova tematike njegovih romana „[...] is/pro/pitivanja povijesti [...]“ (Kramarić, 1988: 66), a to koristi kako bi ostvario refleksiju „[...] današnjeg vremena i njegove žive problematike na neko stanovito prošlo vrijeme [...]“ (ibid., 1988: 66) što mu omogućava da kao književnik koji proizlazi iz jedne zajednice i u kojoj stvara i za koju stvara; „[...] prenosi takve poruke koje se inače ne bi mogle prenijeti i uobličuje takvo iskustvo koje inače ne bi moglo biti oblikovano.“ (Solar, 1982: 17).

u tolikoj mjeri u sljedeća dva romana. *Legioni svetog Adofonisa* čine prvu cjelinu trilogije *Mirakuli grozomore* u kojem, kao i samom kukulinskom ciklusu, centralno mjesto ima selo Kukulino. Likovi imaju svoje samostalne priče, no ostvaruju i onu zajedničku priču budući da kroz dugotrajnu vremensku liniju možemo pratiti njihovu povezanost uvjetovanu zajedničkim životom i svim društvenim promjenama koje na njih imaju utjecaj. Iako se romani mogu čitati samostalno, upravo ih ti zajednički likovi povezuju pa je cjeloviti sadržaj moguće iščitati tek u kompleksnijem sveobuhvatnijem čitanju. Također, ta trilogija može simbolizirati i tri životna razdoblja: rođenje, život i smrt⁸, kao i ona vremenska; prošlost, sadašnjost i budućnost kroz koju prolaze stanovnici sela Kukulina, kao prikaz ljudske povijesti koja ima svoje uspone i padove, a ponajviše borbe što na kraju označava samu povijest kao takvu.

Radnja romana zbiva se u selu Kukulinu čiju nam povijest predočuje vampir Borčilo svojim zapisom. Selo napadaju horde, legionari štakora i uništavaju sve pred sobom. Seljani se brane, ali i oni polako bivaju savladani. Borčilo uočava njihovoga predvodnika u liku tamne sjenke i imenuje ga Adofonisom. Seljani se bore vatrom protiv štakora, no spas stiže s neba, ptice napadaju štakore i obranjuju ljude. Kroz Borčilovu reminiscenciju ispričano je kako je postao vampir i prošlost sela Kukulina, a saznajemo i kako je zbog učenja bio proglašen neprijateljem lokalnog kneza koji ga je zatočio, osudio na smrt, ali kojemu je pobjegao i zatim lutao svijetom kao hodočasnik, zarobljenik na galiji i rob sve dok nije pri jednom susretu u pustinji napao vampira. Na povratku u selo Kukulino ubili su ga seljaci te je od tada i sam bio vampir. Na ruševinama sela i seljaka, nakon najezde štakora, dolazi do promjena, bivše starješine zamjenjuju se novim knezom, javlja se ideja o gradnji crkve, pojavljuju se i stranci, žena Rahila i muškarac Isajlo u kojem Borčilo prepoznaje Adofonisa, vođu štakora koji je došao drugi put osvojiti Kukulino. Muškarci postaju zalučeni Rahilom te je slušaju prilikom drugoga napada štakora i pale okolne šume po njenom nalogu. Zalučeni muškarci ubijaju i samog monaha crkve koju neuspješno grade. Radi uspostavljanja sklada među seljanima dovode isposnika Blaguna da preuzme ulogu starješine, ali on, također, zbog starosti postaje zalučeni ženom te se na kraju otkriva kako su Isajlo/Adofonis i Rahila zapravo njegovi potomci. Selo je obranjeno, ali i više nego desetkivano.

---

⁸ I sam roman *Legioni svetog Adofonisa* podjeljen je na tri glave od kojih svaka ima devet poglavlja. Prva poglavlje *Strvospeva* naziva se *Roždestvo smrti*, prvo poglavlje *Krvospeva* naziva se *Zabluzdenije koti čudesu* dok se prvo poglavlje *Vrhospeva* naziva *Ni bog ni grob*, što se može simbolički vezati uz, već navedena, tri razdoblja života: rođenje, život i smrt.

I – Vampirski motiv i naracija

Slavko Janevski kao pisac preuzima ulogu priređivača pronađenih zapisa⁹, a to su zapisi Borčila Gramatika, svojevrsnoga kroničara sela Kukulina. Borčilo je narator koji s vremenom postaje sveznajući narator dok je istodobno i lik koji je opterećen autorefleksijom u vrijeme središnjeg zbivanja – napada štakora. Upravo zbog te autorefleksije on biva pasivnim likom, zadržavajući odmak od ostalih likova koji tada time dobivaju na važnosti. Ovakav postmodernističko-realistički pristup odlika je samog romana, koji teži da na temelju pseudo-dokumentarnosti historijskog zapisa dokaže svoju realističnost, kao što kaže Walsh: „Svrha naratora jeste da oslobodi autora odgovornosti za "činjenice" fikcionalne pripovesti“¹⁰. Janevski koristi vampira Borčila kako bi stvorio sveznajućeg naratora koji osim što pruža uvid u fabulu ima i mogućnost komentiranja i stvaranja određenog odmaka od gubljenja u mnoštvu likova koje pak koristi kako bi dočarao društveno-kulturološki ambijent i mnogostrukost različitih veza u jednoj srednjovjekovnoj seoskoj zajednici koju odlikuju neukost, ludilo, bijeda, nevolja, sukobi i sveprisutno zlo. Borčilov zapis otvara mogućnost za književni oblik epistolarnog romana preko kojeg se omogućava i uvid u unutarnji svijet samog Borčila, naratora koji nije samo narator već i lik preko kojeg se povezuju dva različita perioda koja bi u suprotnom bila teško poveziva bez širenja i održavanja fabule na znatnom većem obujmu stranica. Njegovo psihološko stanje i sumnja u sposobnost vlastite percepcije i drugih mentalnih procesa, razlikovanja stvarnosti i sna¹¹, "vidovitosti": „Ukoliko nisam sanjao, to sam dozreo zatvorenih očiju.“ (Janevski, 1986: 67), dovodi do gubljenja njegove

---

⁹ Janevski intervencijom fusnotom u svoje autorsko djelo naglašava: „[...] ova beleška, kao i sve posebno nenaznačene napomene potiču od priređivača ovih zapisa Slavka Janevskog.“ (Janevski, 1986: 9)

¹⁰ Walsh navodi kako se narator, u određenim tipovima književnih djela, treba prihvatiti kao autor (lik koji je autor, ne izvanjski "stvarni" autor), budući da on ne odražava autorove stavove (najčešće) već postoji za sebe, postoji kao lik i kojeg kao čitatelji trebamo samo takvog prihvatiti, bez izvanjskih okvira kojih smo svi svjesni, a to je da čitamo neko djelo, umjetničko djelo, proizvod imaginacije i kreativnih mogućnosti autora čemu se svojevoljno prepuštamo. Stvar je u tome da autor djela nije narator svog djela, već narator u djelu preuzima ulogu "autora", svjedoka ili aktivnog lika u daljnjoj radnji. U skladu s time svaki čitatelj je svjestan da je predmet čitanja kreativno djelo jer u suprotnom „Odbaciti naratora kao posebnog narativnog agenta imanentnog strukturi fikcije znači odbaciti ideju zatvorene granice između proizvoda predstavljanja i autorovog diskursa iz stvarnog sveta.“. Više na: Walsh, Richard [Richard Volš]. *Ko je pripovedač?*. u: *REC, časopis za književnost i kulturu. Radio B92 – samizdat*. (http://www.b92.net/casopis_rec/56.2/pdf/14.pdf), (15.06.2015.)

¹¹ Čitatelja Borčilovo stanje podsjeća na stanje shizofrenika jer: „But for people with schizophrenia, the boundaries between imagination and reality become disrupted. [...] The common theme here is "altered perceptions of reality".“, čime se može djelomično objasniti njegovo daljnje "predviđanje". Više na: *“Are People With Schizophrenia Living a Dream?”*, (<https://www.psychologytoday.com/blog/beautiful-minds/200903/are-people-schizophrenia-living-dream>), (26.04.2015.). No istovremeno kroz isti lik Borčila s druge strane kroz njega kaže: „Možda nisam bio vidovit, ali teško da sam bio lud.“ (Janevski, 1986: 116) te „[...] u raskolu sam s dušom. I rastoka sam iste reke, jedan izvor sa dva toka, kroz njih ističe noć.“ (ibid., 1986: 83), što čitatelju signalizira da izrazi nepovjerenje prema čitavom Borčilovom tekstu, budući da sam sebi proturječi, ovisno o kojem dijelu romana, što roman čini nadasve zanimljivim.

pozicije pouzdanog naratora što sam (njegov) zapis stavlja u pitanje, ako čitatelj prihvati autorovu implikaciju da roman čita na realistički način što je zapravo idejno polazište svakog pravog autora - književnika koji zatim prepušta samom čitatelju djelo na vlastito razumijevanje te time potiče njegov pozitivni intelektualni razvoj. Borčilo Gramatik je vampir koji, unatoč svemu, za sebe nije siguran ni da je vampir; „Jedni bi da me gone kocem, drugi da se od mene sklanjaju. Vampir? Ne znam.“ (ibid., 1986: 12).

Vampiriska tematika izvorno proizašla iz slavenske tradicijske kulture nije toliko čest motiv u južnoslavenskim književnostima u kojima ima svoje korijene. „Верувањата во вампири се споменуваат во Несторовата хроника од XI век, а во Душановиот законик, според членот 20, е предвидена казна за тие што ги ископувале и ги спалувале труповите на умрените луѓе, поради уништување.“ (Вражиновски, Спировска, 1988: 8). Sam naziv – vampir počeo se širiti Europom 18-og stoljeća iz jugoslavenskih krajeva, izvješćima austrougarskih lokalnih vojnih upravnika koji su nailazili na epidemske pojave vjerovanja i strahovanja od vampira. Najpoznatiji "vampiri" bili su Petar Blagojević, Arnaut Pavle, Sava Savanović te Jure Grando koji je bio prva povijesno potvrđena osoba za koju se smatralo da je bila vampir (štrigun) već u 17-om stoljeću u Istri, za razliku od mnogih drugih sveprisutnih vampira kroz tradicionalno pripovijedanje i svjedočanstva diljem ruralnih sredina Južnih Slavena i ostalih susjednih naroda, posebice Grka i Rumunja, o kojima nema izvještaja potvrđenih od strane predstavnika vlasti koji su vođeni znanstvenim pristupom na temelju provjerljivih činjenica. U književnosti, posebice britanskoj, začetnici vampirske fantastične književnosti su bili dr. John William Polidori, J. Sheridan Le Fanu i Bram Stoker¹² koji su u svojim gotičkim pričama proširili legende koje su se od 19. st. proširile svijetom i stvorile lik vampira koji je i danas prisutan u suvremenim umjetnostima, književnosti i filmografiji, između ostalog, od kojih su poznatiji romaneskni serijali Anne Rice *Vampire Chronicles*, *The Hunger* Whitleya Striebera, *Fevre Dream* Georgea R. R. Martina te filmskim ekranizacijama, najčešće prema proslavljenom književnom predlošku poput *Nosferatu*, *Blade*, *Buffy – The Vampire Slayer*, *Interview with the Vampire*, *Dracula*, *Twilight*, *True Blood* te nebroyen broj

---

¹² Kao što navodi Lecouteux, Polidori, Le Fanu i Stoker razvili su lik vampira na temelju gotičkog romana i njegovo djelovanje smjestili u simbolički vrijedne krajobrazne elemente; ruševne dvorce i kapelice te zapuštena groblja, koji su u suvremeno doba postali jedina i sasvim stereotipna prebivališta vampira. Više u: Lecouteux, Claude. 2013. *Povijest vampira. Autopsija mita*. Zagreb: TIM press, str. 15. Važno je napomenuti kako za razliku od gotičkog romana 18-og i 19-og stoljeća, slavenski vampir koji im prethodi ne obitava u ruševnim ili očuvanim dvorcima već je naprosto (najčešće) sudionik svakodnevnog života, naprosto povratnik u život i svoje životno prebivalište, gdje se često navodi kako progoni i ubija susjede ili se samo vraća doma ženi radi ispunjenja određenih želja koje nisu bile ispunjene za života. Tako se pojavljuje i lik vampira koji se vraća radi stvaranja bioloških potomaka, gdje su djeca rođena nakon smrti "oca" smatrana njihovim potomcima koji imaju nadnaravne moći. Naravno, to se može objasniti pokušajima neobrazovanog stanovništva da opravdaju djecu udovica, a da sačuvaju njihovu čast izbjegavajući jedino logično objašnjenje, vanbračne seksualne odnose.

najčešće horror-serijala. Od poznatijih lokalnih književnika vampirsku tematiku u svojim djelima koristili su Momčilo Nastasijević u *Rodoslovu loze Vampira*, Milovan Glišić u *Poslije 90 godina* prema kojem je napravljena i filmska ekranizacija *Leptirica*, Borislav Pekić u *Kako upokojiti vampira*, a od suvremenijih romana vampirske tematike poznati su *Strah i njegov sluga* Mirjane Novaković, *Vampir* Borisa Perića i mnogi drugi. Vampirstvo je vrlo brzo ušlo u književnost kao iznimno dragocjen motiv za korištenje prikaza ljudi i ljudskog djelovanja; život poslije smrti i sama ideja besmrtnosti omogućavaju piscima mnogobrojne prikaze u kojim smjerovima ljudska priroda može krenuti, prvenstveno prema dobrom ili zlu djelovanju, no u samoj srži svega je ona filozofska misao same ljudske prirode i sve slobode koju ona posjeduje, no ne iskazuje; što neograničena sloboda može donijeti...

Kao što kažu Vražinovski i Spirovska: „Ликот на вампирот во македонските верувања и во усната проза воопшто е еден од најнепрочуените демонски суштества, како од етнолошка, така и од фолклористичка страна, иако располагаме со богат материјал од XIX век и со материјал собран во наша современост.“ (ibid., 1988: 5). Skorija vjerovanja u vampire nalazi se u mnogim kulturama, određene vrste nadnaravnih nemrtvih krvopija postoje u mnogim starijim civilizacijama, no on se pod nazivom upir-vampir pojavljuje tek kod Slavena, a Južni Slaveni su ga proslavili i učinili svjetski poznatim¹³. Slavenski vampiri imaju svoje specifičnosti pri čemu se razlikuju od drugih vrsta krvopija poznatih diljem svijeta. Korištenje vampirskog motiva u popularnoj književnosti u suvremeno doba dobiva sve veći značaj, kao simbol vječnog života, misterije, zavodljivosti i trajnog iskušavanja. Zanimljivo je da se i Borčilo razmjerno razlikuje od slike vampira koji je prevladavao i još uvijek prevladava u mnogim svjetskim umjetnostima. Borčilo je mrtav, njegova zaraženost vampirizmom proizlazi iz susreta s vampirom na jednom hodočašću, a ne ugrizom u vrat. Napadom na vampira on je ostao živ, no i postao proklet zauvijek. On je netipičan vampir jer ne napada ljude, ne pije ljudsku krv niti se susreće s njima, a ne pretvara se ni u oblik šišmiša. Dok je većina vampira generički agresivna te najčešće ubija i pije samo ljudsku krv, on je ovdje postavljen kao promatrač i čuvar ljudi, kroničar jednog vremena i njegovog stanovništva. On je i vidovit te njegova moć spoznaje nadilazi granice običnih vampira ili ljudi, čime ulazi u prostor svojevrstnih svetaca, predskazivača budućnosti. Većinu

---

¹³ Već prije spomenuti izvještaji austrougarske vojne uprave u južnim (sjevernim južnoslavenskim) austrougarskim pokrajinama, o Grandu, Blagojeviću, Arnautu i Savanoviću, između ostalih, izazvali su epidemiju iskapanja pokojnika i njihovo probadanje radi sprečavanja njihova vampirskog povratka. Tome je na kraj doskočila tek austro-ugarska carica Marija Terezija *Vampirskim ediktima* 1755. i 1756. kojima je zabranila iskapanje pokojnika čime je zatim i polako kopnila njihova "aktivnost" u narodu te su se pojavljivali samo kao likovi usmene i pismene književnosti.

vremena, on je netjelesna svijest koja obuhvaća prostor sela Kukulina. Ovaj opis samog vampirstva i načina postajanja vampirom ima historijsku autentičnost te je u skladu s makedonskim narodnim vjerovanjima o tome kako se može postati vampirom: „[...] вампир можело да се стане своеволно и на недоброволен начин. Во првата група спаѓаат големите грешници, кои за време на својот живот воделе грешен живот или влегувале во разни контакти со вампири.“ (ibid., 1988: 9), dodatni razlozi postajanja vampirom su i neispunjenje neke predsmrtne želje radi čijeg se ispunjavanja mrtvac vraća u život, zatim ako osoba nije pokopana, neprilično proveden sprovod te ako je za vrijeme samog sprovoda preko lijesa preskočila mačka ili neka druga životinja. Borčilo je za života bio nepravедно zatočen i osuđen na smrt od strane samozvanog kneza Rastimira koji mu je i pripremio nadgrobni kamen na koji je urezao epitaf u obliku križa¹⁴:

„Borčilo i kostur
rab božji jest sam

smrt černa majka	+	gospodi vozvišen
ne želajet me uže		pomiluj me blago

skrb mi bi krvi
prez žile ledene“ (Janevski, 1986: 6),

Taj epitaf je još jedan razlog zašto se uz njega privilo prokletstvo nesmirivanja duše, odbacivanje smrti. Po Vražinovskom i Spirovskoj, prema makedonskom narodnom vjerovanju vampirom mogu postati ljudi: „Многу присутно во преданијата за вампири е и верувањето дека човек станувал вампир ако умрел од насилна смрт.“ (Вражиновски, Спировска, 1988: 14), Borčilo su ubili suselјani Kukulinci pri njegovu povratku u rodno selo Kukulino, prema tome on je imao zapečaćenu sudbinu da postane vampir. Osim kao književna figura, on tako ima i svoje realno objašnjenje u vampirskoj mitologiji koja živi u narodnim predanjima i drugim folklorističkim tradicijama. Borčilo na svom prijašnjem hodočašću napada utvaru, čime postaje poput nje: „Nisi smeo da digneš ruku na njega, proslovi. Od ove noći ti ćeš biti ono što je i on od iskona.“ (Janevski, 1986: 6). Postaje proklet još za života, no vampirom može postati tek nakon smrti. Ta tri načina proklinjanja; epitaf na

¹⁴ Zanimljivo je spomenuti kako Janevski čitatelju vizualno stilizira sam epitaf u obliku križa što osim književne pruža i estetski dotjerano djelo, čime se najvjerojatnije izbjegava određena dodatna količina teksta u opisivanju (gore, dolje, lijevo, desno) kojim bi se od čitatelja tražila nepotrebna angažiranost i odvukla ga od važnijih dijelova samog romana, od same fabule.

nadgrobnoj ploči, susret s vampirom te nasilna smrt, onemogućuju mu smirenje u smrti i time on postaje vampir, povratnik u život, nesmirena duša. Janevski kombinira sva ova tri načina za koja se vjerovalo da mogu osobu učiniti vampirom kako bi naglasio Borčilovu sudbinu da postane promatrač vječitog sukoba koji se odvija u životu, na opetovanu pojavu zla koje se pojavljuje kako bi se nastavila njena snaga u životima ljudi koji olako zaboravljaju i prelaze preko mirnog suživota. Janevski je dosljedan u oblikovanju lika vampira Borčila jer koristi narodna vjerovanja o načinu ubijanja vampira, što pretpostavlja da se prilikom pisanja romana interesirao za etnološka istraživanja kako bi svoj lik upotpunio s dosljednim slavenskim "pretpostavkama" o načinu postajanja i ubijanja vampira; „Beži, povikaše. Kad se vratiš s velikim zubima, probošćemo te glogovim kocem.“ (ibid., 1986: 18). Probijanje glogovim kolcem je jedan od načina ubijanja vampira koji je opisan u romanu, a svoje ishodište ima u realnom narodnom vjerovanju. U raznim djelima često se koriste i posvećena voda, sunčeva svjetlost, križevi i svećenici lovci na vampire, a snažan reagens je i češnjak, no to nije slučaj sa slavenskim vampirom koji je sposoban pohoditi svijet i danju bez straha od sunčeve svjetlosti ili svećenstva. Slavenski vampir je doslovno povratnik iz mrtvih sa snažnijim sposobnostima koje može, ali ne mora, koristiti protiv drugih ljudi.

Borčilo Gramatik, vampir, kao: „Predstavljeni pripovedač, dakle, savršeno odgovara fantastičnom. On je prihvatljiviji od običnog lika koji lako može slagati [...]. No, on je isto tako prihvatljiviji i od nepredstavljenog pripovedača [...] Čudesno ostvaruje to nemoguće jedinstvo, predlažući čitaocu da veruje ne verujući zaista.“ (Todorov, 1987: 87), pa se čitatelj prepušta autorovoj igri, prihvaćajući njegovu sugestiju kako je on samo pronalazač i uređivač originalnih vampirskih zapisa što u daljem postupku omogućuje i prihvaćanje lika vampira kao pouzdanog svjedoka čime se nadilaze ljudska ograničenja kontrole okolnih zbivanja te se on može, štoviše, identificirati sa samim vampirom, bliskim po tekovinama tradicijske kulture, gdje se očituje Janevska umješnost da na temelju fantastičnog, mitskog, uspostavi realan odnos koji svjesno odbacuje prihvaćanje nemogućnosti postojanja istog. Važno napomenuti da termin koji Janevski ustrajno koristi tijekom čitavog romana – vampir, te da sebi pripisuje ulogu priređivača zapisa dok autorstvo pripisuje Borčilu. U fusnotama objašnjava čitatelju kako on kao priređivač, a na temelju zapisa prepisivanih od mnogih prepisivača, riječ vampir: „[...] uzimaju kao zamenu za Borčilove "onaj koji se vratio", "čern vaskresenik", "begunac od smrti" [...]“ (Janevski, 1986: 10) pa ispada da je "zapis" stariji od vampirskog imena, a autentičnost upotpunjena, ali promijenjena zbog toga što je zapis kroz stoljeća prolazio kroz ruke raznih prepisivača.

II – Filozofski aspekti romana

Janevski kroz svoj književni opus stvara jedan poseban svijet¹⁵ u kojem obrađuje ključna pitanja i refleksije koje ona proizvode na životnom planu; „Од каде сме? Од кога сме? Кои сме? Какви сме? Зошто сме? Чуку сме?“ (Старделов, 1983: 12-13), gdje se izmjenjuju antropološka, etička i politička svijest likova kao i posljedice koje slijede iz njihova djelovanja ili nedjelovanja. U kukulinskom ciklusu ponajviše je izražen odnos preplitanja filozofije i književnosti, gdje se kroz likove nastoji utjecati na čitatelja, a preko njega i na društvo kojem je on član. U *Legionima svetog Adofonisa* Janevski kroz lik Borčila propituje život i međuljudske odnose Kukulinaca, u vrijeme tzv. mira i u vrijeme napada, čime vrši utjecaj na čitatelja i potiče ga na promišljanje dubljih pitanja koje proizlaze iz fabule i postupaka njegovih književnih likova.

Borčilo Gramatik je egzistencijalistički lik¹⁶, njegov život se nastavlja i nakon njegove smrti te je time obilježen promišljanjima o vlastitoj egzistenciji. Zapis koji piše je potvrda vlastitog života. Tradicijski vampir pojavljuje se kao mnogo zlobnije biće nakon svoje ljudske smrti, primjer takvog lika vampira jest lik kosca Despota: „[...] sulud je bio kao živ, povampiren dvažda luđi [...]“ (Janevski, 1986: 10). Dok Borčilo, za razliku od tradicijskog vampira, nastavlja svoje postojanje s jednakom moralnom snagom kao i za (pred)smrtna života. To njegovo postojanje obilježeno je neprestanim susretima sa smrću i smrtnošću. Živio je kroz tri stoljeća, preživio mnoge vladare i mnoge bitke, no u njemu je, unatoč svemu tome, unatoč velikim mogućnostima koje mu omogućuje ovaj nadnaravni život, neprestana želja za smirajem života, za smrću. Čitavo svoje postojanje on biva okružen smrću, čime dolazi do određene vrste zamora jer se vječni kruga vraćanja istog nepovratno ponavlja, smrt i život, borba čiji je jedina pobjeda njezin nastavak. Taj krug je jednak za sve seljane što se simbolički veže uz znak uroborosa: „Zasad izvan te zmiје-karike nema daha ni glasa, misliš da krug obrazuje kraj sveta, zemlje i života u zagrljaju smrti.“ (ibid., 1986: 30). Kao vampir, on je osuđen na vječan život, no ono ljudsko u njemu ne dopušta mu da se smiri, on ne može iskazivati bijes i osvetu prema drugima zbog svoje brige za druge ljude. Njegovo poštivanje života drugog za njegova života bilo je prekršeno samo u slučajevima vlastitog preživljavanja, ubijao je samo kako bi sačuvao svoj život.

---

¹⁵ Stardelov, komentirajući prvotni "itarpejovski ciklus" kaže kako svaka Janevska književna faza, što poetska što prozna, u cijelosti čini: „[...] еден автохтон и хомоген литературен светот и еден автохтон и хомоген односот кон светот како негов сопствен поглед на светот и на македонска историска драма во него, или прекршена низ него.“ (Старделов, 1983: 12)

¹⁶ Kao što su Camusov Mersault u *Strancu* (*L'Étranger*) i Sizif u *Mitu o Sizifu* (*Le Mythe de Sisyphe*), Kafkin Jozef K u *Procesu*, etc.

Kao pripovjedač i kao akter, on promišlja događaje koji pogađaju selo Kukulino i njegove stanovnike, njegova melankolična strana često prikazuje njegov predsmrtni život čime uspoređuje društva kroz stoljeća kao onaj koji ima osobno iskustvo, pouzdano iskustvo. Kao vampir, dodatno je izdvojen iz društva, a njegova usamljenost prelazi u želju da pazi na seljane i da se s njima identificira. Predvidio je prvi boj sa štakorima, nadolazeću nesreću i smrt te je svojim stavom zauzeo stav: „Zemljo, za koga se opredeljuješ, za čoveka – svoje čedo ili za čedo zver, urlikao sam u tvrđavi i u besu grizao prste, i nisam mogao da legnem i nisam mogao da se uspravim.“ (ibid., 1986: 22). On se kao Drugi, onaj izdvojen iz društva zbog svoje različitosti, nespojivosti svog natprirodnog postojanja s ljudskim životima, ali i s nepotpunim prihvaćanjem vlastitog vampirstva, ipak brine za svoje ljudske suseljane: „[...] bih da pomognem a nemoćan sam, ne poznajem čini i ne verujem u čini.“ (ibid., 1986: 22), što je malo komično budući da je i sam vidovit. Nadnaravna kreatura koja ne priznaje nadnaravno. Osjeća povezanost s rodnim selom, s potomcima onih koji su ga zatočili, progonili, silovali ženu, razdijelili njegovo imanje, ali s potomcima onih koji su ga ubili nakon povratka s hodočašća. Želi se smiriti tako da osigura neku vrstu pomirenja i da umre na dobar način. „Dobra smrt je oslobođenje jer nam omogućuje da napustimo ovu suznu dolinu i dosegamo pravi život, pod uvjetom, [...] da smo sredili sve svoje poslove, i duhovne i svjetovne.“ (Lecouteux, 2013: 35). Njegov lik se može razumjeti kao lik osobe koja je snažno vezana uz određeno mjesto, rodno mjesto te spremna oprostiti sve onima koji su mu naudili na određeni način samo da bi u starosti, u ovom slučaju zagrobnom životu, dočekali svoj kraj u istom mjestu u kojem su odrastali. Ova pozicija zapravo prikazuje jednu negativnu osobinu ljudi koji prelaze preko svega onoga njima loše učinjenoga kako bi živjeli u nekom svom, nepostojećem, idealiziranom svijetu.

Određuje se kao protivnik svakog oblika nasilja, što Janevski koristi kako bi njegov lik izgradio kao svojevrsnu kristoliku figuru. Za svog života bio je poput svih ostalih Kukulina, podanik koji trpi i provodi nasilje, no povratkom Lota u selo, čovjeka koji se vratio obrazovan, pismen i načitan te time pokazao kako postoje i drugi načini življenja od samog trpljenja i nanošenja sile drugima, on je prestao s takvom praksom te je počeo učiti kod njega, a time se počeo mentalno i opće duhovno razvijati, uočavajući golemu nepravdu koja prevladava u Kukulinu: „Svejedno je da li sam pozivao seljake na bunu protiv tiranije Rastimirove [...] ili sam samo izazivao.“ (Janevski, 1986: 46) što je stvorilo njegov najveći problem; učenost za Kukulince predstavlja to glavno razlikovanje od drugih, on za života postaje Drugi, onaj koji se ističe različitošću, što je neprihvatljivo u sredinama koje se

odlikuju i ponose vlastitim neznanjem¹⁷ dok se vlast odr(a)žava imanjenjem moći koja se reprezentira ispoljavanjem fizičke sile i nanošenjem nepravde: „To što sam lovačko koplje zamenuo knjigom, bio je povod da me velmoža omrzne.“ (ibid., 1986: 46). Takvo ponašanje predstavljalo je nepoželjnu promjenu jer se učenošću riskiralo propitkivanje vlasti, a samim time i pobuna protiv nepravde. „Red života, po Lotu u njegovom i mom stoleću, bio je: Ambitio – slavloljublje, Discordia – nesloga, Bellum – borba, Caedes – klanje, Mortis – smrt, uvek u istom krugu i pod istom zastavom. I opet je to sve bio život i nada.“ (ibid., 1986: 39), isti krug ovog djelovanja nietzscheanski označava vječito vraćanje istog: „I znam – sve je samo ponavljanje.“ (ibid., 1986: 42). Shvaćanjem tog ponavljanja, prihvaćanjem tog ponavljanja od strane drugih, no istovremenim odbijanjem bivanja poput njih, on čini ono što Nietzscheov nadčovjek čini, što se zapravo odražava i u njegovom novom biću, on kao vampir biva nadčovjekom čime se ujednačava njegov literarni i filozofijski oblik lika u romanu. Njegova svjesnost da je sve samo ponavljanje te da će se poslije jednog uništenja nastaviti život koji će ponovno voditi ka drugom uništenju i započeti krug ponovno, čine ga likom koji stoji izvan vremena i prostora, izvan ljudskog djelovanja i povijesti.

Borčilo se, također, u svom promišljanju dotiče i religije te kršćansko-slavenskog nasljeđa bogumila, što se u njegovom¹⁸ vremenu srednjeg vijeka smatralo izravnom herezom, no i samo njegovo postojanje je također osuđeno od strane Crkvene vlasti; „[...] na nauk i pouke bogopoklonika (kad osećanje ovlada umom, videćeš boga u nekom unutarnjem ogledalu) i bogumila (svetlost je božja samo energija) [...]“ (ibid., 1986: 50). On u svojoj osami razvija iznimno zanimljivu tezu: „Bezbožni sam bogopoklonik a još više pobožni jeretik. Grešan sam samo u dodiru sa živima. Osama ne poznaje greh.“ (ibid., 1986: 43), koja se također može shvatiti herezom jer je prema kršćanstvu bog sveprisutan te se čak i u osami čovjek osuđuje, makar nema drugih ljudi ili bića da mu uvjetuju moralnost njegovog djelovanja. S druge strane, filozofski promišljeno, u osami nema moralnog ili nemoralnog djelovanja, nema grijeha jer je tada svaki pojedinac izvor i stvaratelj granica svog moralnog i općeg djelovanja. Njegovo vampirsko biće se smatra nečasnim, protubožjim bivanjem te se njegov život mora određivati izvan njihova dosega, no to ne znači da se izvan granica ljudi moraju poštivati njihova pravila. Njegovo bivanje određeno je propitkivanjem vlastitog

---

¹⁷ Što je najčešće slučaj, kao i u ovom romanu, u ruralnim sredinama među neobrazovanom populacijom koje su navikle na svoju izdvojenost od svijeta, a time i stagnaciju na svim područjima ljudskog djelovanja. Svoju moć tada ispoljavaju fizičkom silom jer je to jedini oblik moći koji imaju, ali i mogu pojmiti.

¹⁸ Ako se realističko čitanje romana prihvati za osnovu kroz koju se dolazi do onog pravog značenja koje pisac upisuje u svom romanu, no do kojeg se može doći tek promišljanjem pročitano i odnosa između pročitano i romanu i drugih književnih, povijesnih ili filozofskih djela.

vampirskog života: „Ima me i nema me, pola sam leš pola duša. I razum koji ne zna za zaborav.“ (ibid., 1986: 65), taj razumni dio njega je upravo taj dio koji je bio njegovo prokletstvo za života, a sada je to i u smrti, u zagrobnom životu. Za njega: „[...] teža je ploča života nego groba.“ (ibid., 1986: 74), život je određen akcijom, dok smrt u onom biološko-duhovnom označava prekidanje te iste akcije, dostizanje određene vrste nirvane u kojoj se do smirivanja i napuštanja kruga nasilja dolazi biološkom razgradnjom tijela te apsolutnog uništenja svijesti. Tim prekidom kruga nasilja života dolazi do oslobođenja, što se djelomično može smatrati i bogumilskim uplivom koji Janevski koristi kako bi naglasio povezanost svog djela sa srednjovjekovnom makedonskom bogumilskom povijesti koja je bila isprepletana s područjem na kojem se radnja romana zbiva. Bogumile¹⁹ se smatralo heretičkom sektom koja je prihvatila manihejsku podjelu svijeta koja je u suprotnosti s onom kršćanskom²⁰. Bogumilsko vjerovanje smatra da se čovjek može iz svijeta u kojem konstantno vlada borba dobra i zla, svijetla i tame, spasiti uzdržavanjem od zle materije i jačanjem u sebi božanske energije, svjetla, duše koja je istovjetna bogu, čega se Borčilo djelomično dotiče.

Odnos krivnje i istine je ono što se uvelike tematizira kroz mnoge postupke likova u ovom romanu. Sporedna scena na samom početku romana je ona koja izravno dovodi u pitanje samo pitanje istine i mogućnost njene spoznaje: uvodna scena prikazuje dolazak i smrt predskazivača Ruse Kuskule koji je predskazao neočekivanu budućnost Despotu, seljaku koscu, na njegovo traženje. Ruse mu ispunjava želju i predskazuje mu budućnost: „U nedelju će te pokopati.“ (ibid., 1986: 9). No to nije očekivano predskazanje te nakon nevjerice, Despot ubija predskazivača kosom, no: „U nedelju, tri dana posle toga, iz grada stigoše na konjima trojica sudija i šestorica s mačevima i prema zakonu nekog kesara obesiše zločinca.“

---

¹⁹ Bogumili se pojavljuju na području Europe u Bugarskoj i Makedoniji sredinom X. st. za vladavine cara Petra, odakle su se razni oblici tog dualističkog, tj. manihejskog vjerovanja proširili diljem Europe. Više na: "*Bogumili*". (<http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8408>), (26.04.2015.). Kao što kaže Nordberg, vjerovanje je porijeklom iz III. st. s područja Perzije odakle je bivalo potisnuto prema zapadu: „Na Balkanu je bila zastupljena među Bugarima, odakle su je misionari preneli na teritoriju Jugoslavije, gde se u Bosni oformila kao zasebna bogumilska crkva.“ (Nordberg, 2011: 201), odakle se dalje konstantno širila prema zapadu pod raznim oblicima i nazivima, katarima, albinjezima etc. gdje su pod rimokatoličkom upravom s vremenom svi bili proglašeni hereticima i krvavo uništeni.

²⁰ Zanimljivo je kršćansko odbijanje bogumila i njihovo prozivanje hereticima zbog vjerovanja u dualni utjecaj Boga i Satanaela, Boga kao stvoritelja sveg svijeta, kako duhovnog tako i materijalnog, koji je Satanaelu prepustio utjecaj nad materijalnim čime se opravdava sve nasilje u svijetu. Istovremeno, kršćanstvo optužuje Sotonu glavnim izvorom nasilja i općenito zla na svijetu ali mu odriče ikakvu moć no izbjegava objasniti njegovo postojanje ali i utjecaj, ako mu je sva moć oduzeta. Također kroz čitavu Bibliju, navodi se kako je on direktno odgovoran za smrt samo desetero ljudi i to tek uz Božje dopuštenje (Jobova obitelj). Više na: "*Job 1*", (<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job+1&version=GNT>), (26.04.2015.).

(ibid., 1986: 9). Autor pri ovom primjeru koristi model samoostvarujućeg proročanstva²¹ kako bi u priču unio veliku dozu grotesknosti i fantastičnosti: simbolika kosača Despota koji ubija predskazivača budućnosti simbolički implicira Smrt koja se još od srednjovjekovlja simbolizira personificiranim oblikom sablasnog kosca koji kosom oduzima živote, dok Ruse predstavlja budućnost koju je u stanju i predskazati, čime se na slikovit način iskazuje kako je jedina budućnost jednaka svima upravo smrt. Autor imenima dodatno naglašava tu sliku, ime Despot označava krutog vladara čime ono ima taman prizvuk dok ime Ruse označava plavokosog čovjeka što tradicionalno u slavenskim i keltskim narodima²² označava ono dobro, sam život. Zlatna boja označava sunce koje također predstavlja sam život. Nakon toga njegov (Despotov) sin Fide zagonetno napušta selo, no vraća se prije boja sa štakorima, koji u metežu opet napušta te se ponovno vraća sa zarobljenikom, jednim (naslućuje se, posljednjim) sućem kojeg ubija i ostavlja da ga pronađu i zakopaju neimenovanog. Fideovo je ime također znakovito jer nas upućuje na latinski fides – vjernost, što se ostvaruje njegovom privrženošću ocu kojeg osvećuje, unatoč ponovljenoj slici rezultata nemogućnosti imanjanja spoznaje kako je njegov otac, zapravo, pravedno osuđen na smrt. Ovaj čin osvete od strane vjernog sina čitatelja navodi na promišljanje nužnosti vjerovanja i značenja srodnicima, Fide je odbio prihvatiti da je Despot poludio na Rusea, već je Ruse, prema njemu, taj koji ga je izazvao. Na ovom se primjeru pokazuje kako istina i pravda ne smiju biti uvjetovani rodbinskom privrženošću te da možebitna osveta, koja je vječiti ljudski nagon, ne treba biti jedini nagon za djelovanje, kao što je to slučaj u Fidea koji je svoje nasljedstvo rasprodao i razdijelio kako bi mogao krenuti s osvećivanjem. Opis Rastimira u funkciji je simboličkoga prikaza lažnog predstavljanja pozitivnih i poželjnih vanjskih oznaka kojima se skriva prava, iskvarena narav: „Prividno mek, lažne plave kose, sav zagnjuren u svoje i tuđe bludočinjenje, u sebi je skrivao neukrotivu surovost.“ (ibid., 1986: 45), i označava preuzimanje određene uloge promjenom (fizičkog) identiteta. Osoba je uvijek ista bez obzira na njene promijenjene karakteristike, što je vidljivo u slavenskoj poslovice "Vuk dlaku mijenja, ali ćud ne", gdje Rastimir bez obzira na

---

²¹ Samoostvarujuće proročanstvo je čest model u književnosti kojim se pokreće radnja. Najpoznatiji lik na kojem se koristila ova metoda je lik Edipa u starogrčkoj mitologiji za kojeg je proročeno da će ubiti svog oca i oženiti svoju majku, nakon čega su ga roditelji ostavili kao novorođenče da umre na planini, slijedom okolnosti on biva usvojen od strane druge kraljevske porodice koju u odrasloj dobi napušta nakon saznanja da mu je proročeno da će ubiti oca i oženiti majku te koje napušta bez spoznaje da mu to nisu biološki roditelji nakon čega slijedom slučajeva ubija pravog oca i ženi pravu majku i time ostvaruje proročanstvo. *Mit o Romulu i Remu*, osnivačima Rima je također inkorporira samoostvarujuće proročanstvo kao i Shakespearov *Macbeth*, od poznatijih djela svjetske književne povijesti.

²² Usporedi sa: Chevalier, Jean., Gheerbrant, Alain. (ur.). 2007. *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi. Peto, prerađeno i prošireno izdanje*. Zagreb: Kulturno-informativni centar – Naklada Jesenski i Turk, str. 555.

korištenje plavokosih vlasulja, kojim²³ se u književnosti često predstavljaju nevine, neiskvarene osobe, ipak ostaje isti, okrutni velmoža. Njegov vanjski izgled jest samo predstava, prava *persona*, maska za javnost koju koristi kako bi zavarao sve oko sebe i ostvario nadmoć iskorištavajući njihovu naivnost.

Ostale filozofske ideje upisane u djelo kroz lik vampira Borčila, također su, najčešće, teleološke i vezane uz čovjeka: „[...] svaka vrsta, po njemu, sama će uništiti svoju vrstu u bezumlju – porod i seme.“ (ibid., 1986: 38), ponajčešće, pesimističnog izraza, no što je razumljivo u skladu sa srednjovjekovnim periodom radnje romana u kojem je prevladavao, za današnje poglede, poprilično mračan pogled na budućnost što je bilo uvjetovano mnogim neprilikama koje su otežavale svakodnevni život; feudalni sustav, epidemije smrtonosnih bolesti, ratovi te vjerska dominacija nad svim aspektima ljudskog života sa svojim stajalištima kako je ovozemaljski život potrebno provesti u što većim mukama kako bi se isprali grijesi te da je smrt jedino iskupljenje u onozemaljski život koji je jedini ispravan i poželjan. Time dolazi do prihvaćanja svega pozitivnog i najčešće negativnog što se za života zbiva jer je to samo dio onoga što mora biti; „[...] kao što zlo, najzad, nije samo senka smrti već njen deo i deo života.“ (ibid., 1986: 119). S druge strane Borčilo poručuje kako se prostim prepuštanjem sudbini, ovisno o statusu koji netko ima, ne određuje čovjek te da se samo prepuštanje bez promišljanja ili življenja negativno odražava na samog čovjeka: „Prevelika sreća i prazna zadovoljstva od ljudi stvaraju gnjecave slabiće, kao što i pokornost pred nasiljem stvara smirenu obezličenu sa lažnom i skrbnom verom [...]“ (ibid., 1986: 116), ljudske karakteristike gube na svojoj vrijednosti ako se prepuštaju krajnostima i na kraju dovode do iste stvari, gubljenju onog ljudskog. Ta "prevelika sreća" dovodi do gubljenja sposobnosti prepoznavanja opasnosti i mogućnosti obrane dok "pretjerano trpljenje nasilja" dovodi do obezvredivanja života koje se koristi samo prilagodbom na nove izvanjske promjene onog koji nanosi silu, bez obzira na vrijednosti poput pravednih zakona koje se time gube. U nemogućnosti bijega od nasilja ljudi se okreću onom duhovnom, no sve to je njihov proizvod: „Satanail je plod mraka i straha, kao što su bogovi senke gnjecavih nada.“ (ibid., 1986: 161), ljudi prvotno stvaraju svoje bogove kako bi odagnali stvarnost od sebe, pojednostavili nepoznato i neshvatljivo, što s vremenom prerasta u dogmatičnu konstrukciju koja se zbog tradicije ne smije propitkivati te se istinska pozicija čovjeka koji je na kraju prepušten

---

²³ Misli se na simboliku plave kose o čijem je značenju već bilo govora, ali i na vlasulje kao simbolom maske koje sakriva pravo lice za javnost.

samome sebi zamjenjuje ljudskom ovisnošću o ovozemaljskoj podložnosti koja biva zamijenjena u smrti onozemaljskom podložnošću.

Borčilo kritizira i svaki oblik političke vlasti jer svaki oblik uređenja društva, bilo sekularnog ili vjerskog, stvara poredak koji mijenja i pokušava zaustaviti, heraklitovski rečeno, vječitu promjenu života; „Poredak, ma kakav bio, zbir je haosa, lažni raj s tupo osmehnutim, debeljuškastim čovečuljcima, u sebi bez svega onog što znači istinski život.“ (ibid., 1986: 114). Poredak, uređenje nastoji uvesti statičnost u život, pokoravanje pravilima, no i sama pravila su najčešće međusobno suprotstavljena, a prosto slijeđenje pravila dovodi i do gubljenja izvornih značenja samih pravila s jedne strane i s druge strane gubljenja životnosti kao takve, svega onoga što je uvjetovano svojim postojanjem, a ne umjetno određenim uvjetima življenja ostvarenim u navedenim pravilima i zakonima. Jer ako se u suprotnom ustrajava u tom kaotičnom poretku, u kojem se kaos percipira negativno iz čega proizlazi poredak negativiteta, tada se u svoj toj (samopostavljenoj) ispravnosti njen pravi smisao gubi u paradoksalnim zahtjevima kojima se na taj način narušava ideja slobodnog življenja kojem streme sva živa bića.

Kroz Borčilovu reminiscenciju o događajima nakon njegovog spasonosnog bijega od Rastimirove smrtonosne igre lova na čovjeka, koji s izvjesne strane teoretizira jednostavnost odjeljivanja vrijednosti poštivanja ljudskog života u trenucima posjedovanja potpune moći odlučivanja o životu i smrti s onim posve emotivnim vrijednostima vlastitog, pukog zabavljanja, čitatelj se upoznaje i s drugim teškim filozofskim, vječito neodgovorenim i neodgovorljivim pitanjima vrijednosti ljudskog života kroz različite statuse. Pitanja koja se postavljaju jesu: mora li čovjek, ako ima mogućnost odlučivanja o životu drugog čovjeka odlučivati "pozitivno" za drugog čovjeka, odnosno kvari li moć čovjeka. Rastimirov je lik oblikovan posve negativno te su porivi za njegovo djelovanje naprosto dolazak do moći i njena obrana pod svaku cijenu. Borčilo za njega predstavlja ugrozu jer on predstavlja boljitak, poboljšanje vlastitog stanja, kulturno-intelektualno uzdizanje, što on mora spriječiti pod svaku cijenu. Osim problema koji proizlazi iz obrane vlastitih interesa bez obzira koji oni bili, organiziranje lova na čovjeka predstavlja i igru što dehumanizira samog čovjeka, čovjek postaje predmet zabave, a to je odnos koji čovjek nastoji spriječiti kroz svoju povijest, ali to je istovremeno pojava koja se javlja i u najboljim oblicima društvenog uređenja, što pokazuje kako je to zapravo jedan oblik prirodnog ljudskog nasljeđa čije je sprječavanje ili poticanje isključivo u njegovim rukama i na višim stadijima intelektualne aktivnosti. Sljedeći problem provjere ljudskosti, ako se išta može tako nazvati, proizlazi iz scene potonuća galije na kojoj

se Borčilo zatekao i spašavanje na jedinom čamcu sa svim preživjelima: „Oni koji ostaše živi, nalazeći malo nade u čamcu, ubijali su veslima upornog plivača s rukama pruženim prema nama.“ (ibid., 1986: 152). Pitanje je srodno prvome, ima li čovjek pravo u obrani vlastitih interesa, u ovom slučaju vlastitog života kao najvrednijeg imutka, oduzeti život drugim ljudima. Borčilo se ne ustručava preživjeti i napada, brani se, čini sve da ostane na čamcu. Čitatelja se navodi na promišljanje o vrijednosti ljudskog života gradacijom problema vrijednosti ljudskog života što kulminira s kanibalizmom koji se pojavljuje već na čamcu i odvija se sve do spasa na pješćanim obalama na kojima Borčilo ostaje jedini preživjeli; „Sav razluđen, teturao sam pod usijanjem ostavljajući za sobom kosture [...]“ (ibid., 1986: 154), što je krajnji aspekt ljudskog odnosa i priznavanja one više vrijednosti prema drugom ljudskom biću po kojoj je čovjek, ljudsko meso, krajnji tabu za sve razvijene civilizacije. Upravo simbolika krajnje nužde pokazuje kako se moralni zakoni nadilaze nedostatkom društva koje osuđuje te postupke, a osuđuje ih samo zato što ih je jednom označilo neprihvatljivim, kao što je to već pojašnjeno u prethodnom dijelu.

Lik Borčila je ponekad apsurdan jer ne vjeruje u čini ili božanstva, iako vjeruje u sudbinu svakog čovjeka, što je ponovno u neskladu s njegovim stavom da čovjek sam određuje svoju sudbinu vlastitim djelovanjem. Kako sam kaže, Saturn je njegov znak, „[...] čiji je uticaj na moje naprasitosti predskazao neki uzvišeni Alhibijad Lihnidovski [...]“ (ibid., 1986: 105), što znači da je on ovisan o njegovom djelovanju. U astrologiji, koja odriče čovjeku pravo na svaku mogućnost samostalnog djelovanja, Saturn predstavlja: „[...] Velikog zlokobnika, jer simbolizira prepreke svake vrste, zastoje, nedostatke, nesreću, nemoć, oduzetost.“ (Chevalier, Gheerbrant, 2007: 643). Sve navedeno prisutno je u Borčilovoj osveti Rastimiru, koji ga je želio ubiti iz zabave i za primjer; „Prepoznao me je, i njime je vladao Saturn, bog koji ždere svoja čeda.“ (Janevski, 1986: 106), a pri povratku u Kukulino, ono je: „[...] tada kao i ovog leta, ukoso vezanog sa maglenim prstenom skrbnog i jalovog, podmuklog, osamljenog Saturna.“ (ibid., 1986: 156). S druge pak strane značenje Saturna je: „Dobra je strana njegova utjecaja u dubinskom pronicanju uz velike, promišljene napore, a odgovara vjernosti, stalnosti, znanju, odricanju, čednosti i vjeri.“ (Chevalier, Gheerbrant, 2007: 643), što ponovno reflektira cjelokupnu Borčilovu osobnost tj. njegovo djelovanje koje se može pratiti kroz roman.

III – Historiografski aspekti i društveni odnosi u romanu

U osnovi ovog romana je društvena kritika²⁴ nasilja, neznanja, nazadnosti, traženja smisla u ratovanju i osveti te licemjernog postavljanja vlasti na temelju vlastite, skrivene agende. Janevskovo pisanje „[...] не значи робување на историскиот status quo, туку напротив. Тој се навраќа на нив, тој го става минатото во средиштето на својата литературна анализа, за да изврши свое критичко толкување на минатото.“ (Старделов, 1983: 26). Postoji nekoliko ključnih mjesta koja se ističu u prikazivanju negativnih aspekata ljudskog življenja koji se vječito ponavljaju u svim ljudskim generacijama, a njihovo prepoznavanje nudi učenje lekcije kojom se negativitet može spriječiti. Prvotno je to samo nasilje, a potom surovost koja proizlazi; „[...] kao mutni talog prošlosti, behu ostale vizantijske surovosti od kojih je Sloven, i ne samo on, gubio ime ili život, a navika da se bude pod surovošću pretvarala se u novu surovost [...]“ (Janevski, 1986: 131). Kao što je već navedeno, prihvaćanje sile i puka podložnost mijenjaju životne vrijednosti po kojima ljudi žive te se polako ukorjenjuju u podložnima koji zatim preuzimaju isti obrazac ponašanja radi iskaljivanja vlastite nemoći nad onima "manjima". No, najčešće dolazi do uzaludnog ponašanja: „[...] prete a nemoćni su, mlaki, beznačajni, kreću se iz šupljeg u prazno, sastavljaju se i postaju krug čiji je stožer njihova konačna besciljnost.“ (ibid., 1986: 139). Janevski predstavlja taj proces kroz oblikovanje likova žitelja sela Kukulina, koje je za Uroševića: „[...] jezgro života suprotstavljeno najezdama uništenja.“ (Urošević, 1986b: 176), jer postoji i opstoji unatoč svim nedaćama koje se na tom prostoru zbivaju, bilo one vanjskog ili unutarnjeg porijekla. Tako Kukulino opstoji unatoč promjenama carstva, raznih oblika napada i opsada, najezde štakora kao simbola smrti i potpunog uništenja života. Problem Kukulina nije samo vanjska najezda, problem Kukulina su i sami Kukulinci koji su zbog svojih zavada, opsjednutosti, zabluda i potpunog predanja statičnosti u kojoj nemaju napretka niti nazadovanja, već samo ponavljanje.

Za Uroševića: „Istorija Kukulina je nesumnjivo zgusnuta metafora za istoriju Makedonije.“ (ibid., 1986b: 176). Priklonimo li se ovoj tezi, tada bi se Makedonija promatrana kroz povijest, mogla donekle smatrati ovako prikazanom u opisu Kukulina, iako Kukulinci za sebe kažu: „Prokleta smo pleme, ljubazni moji, uzdahnu. Vele prokleta.“ (Janevski, 1986: 126). To bi gledište, ako se shvati u skladu i sa Stardelovom ocjenom, predstavljalo preveliku optužbu na teret Slavena, prvenstveno Makedonaca, s čime se je teško

---

²⁴ Čime bi se moglo reći kako ovaj roman, kao i drugi u ciklusu, ulazi u žanr socijalno angažirane književnosti.

složiti. Nadalje, Stardelov smatra kako: „Janevski е свесен дека балканската историографија во нејзиниот империјален вид, кој во неа е превалентен, е афирмација на бескрајни грабежи, на разноразни и долготрајни ропства, на духовни ослепувања и заслепувања, на крвави братоубиствени војни, па да се појавува како трагедија, де како фарса.“ (Старделов, 1983: 26), што је ипак прихватљивија теза коју Janevski iskazuje u svim dijelovima kukulinskog ciklusa, a tako i u ovom romanu.

Lik Borčila prepoznaje ishodište problema još u vrijeme kneza Rastimira, u kojem je on provodio svoju strahovladu, temeljeći je na moći koja se sva nalazila u njegovim rukama i u rukama njegovih poslušnika, svojevrsnih boljara; „[...] iznad njih je bio Gospod, ali su oni bili viši od njega.“ (Janevski, 1986: 49). Ta se moć iskazivala pretjeranom kontrolom i dominacijom nad svim dijelovima društva. Moć se prenosila i mijenjala kroz vrijeme, opstojala, počela se poništavati tek najezdom dominantnije sile, nadmoći koja prijete njihovim uništenjem. U nesreći se svi Kukulinci udružuju kako bi se zajedno obranili. Njihov međusobni antagonizam ili djelovanje jednih protiv drugih, prekida se u novonastaloj nevolji pa si međusobno pomažu jer je to jedini način da prežive, „Mnoga usta prokletstvo, mnoge ruke blagoslov.“ (ibid., 1986: 31). Opstanak male seoske zajednice pronalazi se tek u zajedničkom djelovanju prema prepoznatom zajedničkom cilju. U čemu se prepoznaje važna ideja ljudske jednakosti koja se ostvaruje tek u smrti koju Janevski upisuje kroz likove; „[...] živi su drugačiji među sobom, mrtvi i Sasi i Sloveni su leševi.“ (ibid., 1986: 32), što je misao koja se snažnije javlja s razvojem društva tek nakon razdoblja prosvjetiteljstva, unatoč religijskim dogmama. Istu misao je izrekao i Jung na temelju djelovanja na području psihoanalize: „Svi su leševi na svijetu kemijski istovjetni, ali se živi pojedinci razlikuju.“ (Jung, 1987: 96). Osobnost je ta koja razlikuje ljude za života, no nakon smrti, čovjek koji; „Imao je ime, a zatim ni to više.“ (Janevski, 1986: 32). Ljudska nejednakost prevladava se usmjerenošću na zajednički cilj, u ovom slučaju obrani sela i vlastitih života od napada štakora, tzv. legija sv. Adofonisa koji prijete općim uništenjem ili gubljenjem života. Izjednačavajući se pred smrću prestaju vrijediti svi zaživotni odnosi i podjele jer krajnji je motivacijski sklop svakog bića obrana vlastitog života, a upravo je strah od smrti je ono što tjera čovjeka da čini svakakve stvari, u krajnjoj situaciji i da oduzme život drugom čovjeku bez obzira na ustaljene društvene norme ili zakone.

Kukulinci žive u jednom patrijarhalnom društvenom uređenju svojstvenom srednjem vijeku. Glavne odluke u selu donose seoske starješine, najstariji muškarci koji se zbog svoje starosti smatraju i najmudrijima, prema poslovičnoj izreci "Starost i mudrost idu skupa". No,

oni su sve samo ne mudri, naprotiv njihovo uređenje je poprilično disfunkcionalno u vidu smislenosti djelovanja prema razumu. Unatoč tome njihove se odluke provode čak i kad se propituju. Njihovo djelovanje za Borčila je posve neprihvatljivo; „Njihovo maloumlje natera me da izbljujem dvaput samog sebe kroz usta, ja sav od kostiju do groba, skrb i Borčilo k tome.“ (ibid., 1986: 27-28). On se gnuša starješina koje svojim djelovanjem ne mogu nikako pomoći selu, koji u samom napadu štakora misle jedino o vlastitoj ženidbi, unatoč biološkoj starosti i (iako) pretpostavljenoj seksualnoj nemoći i već ispunjenoj ulozi "osiguravanja" potomaka koji bi nastavili život u selu.

Raspadom kneževske vlasti, u selu prevladava seljačka jednakost koja teži obnovi starog oblika vlasti ali pod svojim utjecajem, seoske starješine predstavljaju vlast koja preuzima ulogu vlastelina u selu. Taj period također odgovara historijskom slabljenju plemstva i prelasku u "građansko" društvo u kojem se moć pokušava održati na temelju sjećanja na nekadašnju moć, „[...] kad je Kukulino po snazi moglo da se meri sa gradom Skupi i kada su Vizantija i Nikejsko Kesarstvo pod Laskarisom i pod Vatecom slavili njegovo ratništvo?“ (ibid., 1986: 18). Razlika se očituje u društvenom padu, ponajviše tom političko-gospodarskom uređenju, gubljenjem Rastimirova kneževstva tijekom kojeg Kukulino ostaje selo dok se druga mjesta razvijaju i nadvisuju ga u svim aspektima. „[...] od dana kad se rasplinu Rastimirovo gospodarstvo, najstariji, inače vrh uprave, beše u Kukulinu i vera i razum.“ (ibid., 1986: 129). No, nakon napada hordi štakora, gubitka značajnog dijela stanovništva dolazi do promjene u njihovom društvenom uređenju. Starješina Serafim proglašava se knezom ljudi i ptica te daje suluda obećanja poput vođenja seljana na plamtećoj kobili ka Svetoj zemlji. Na kraju se otkriva da slaboumni Serafim i nije samostalno odlučio proglasiti se knezom jer je njegovom potezu kumovao Petkan da bi preko njega mogao ostvariti svoje interese, što pokazuje kako sve stvari, posebice u političkom životu, nisu kakvim se čine na prvi pogled. Njegov potez otkrio je Paramon; „Ti si nahuškao starešine da zakite maloumnika krunom od lišća. Biće knez, napojiće te vinom.“ (ibid., 1986: 42). To je uz novonastale probleme zahtijevalo promjenu i dolazak "kvalificiranijih" na poziciju upravitelja sela u trenucima najveće ugroze. Dovođenje Blaguna, živućeg sveca, za novoga glavnog starješinu pokazalo se na kraju plodom zakulisnih igara; „Mnogi, mladi ponajviše, znali su da je Blagun živi leš, šuplja mahuna bez velikih misli o budućnosti sela. Njegov mozak je mogao biti isključivo Bogdan, obuzet tajnim namerama.“ (ibid., 1986: 129), što pokazuje kako i u najvećim trenucima u kojima je potrebno djelovanje u skladu s zajedničkim, općim interesom u ljudskoj zajednici prevladavaju pojedinačni koji su okrenuti samo svojem zadovoljenju.

Razvoj društva uvjetovao je da se moć, koju je Rastimir prvotno održavao fizičkom silom svojih ratnika, prelazi na druge oblike autoriteta; starosnog ili duhovnog karaktera. Upravo se ti oblici moći, unatoč društvenom razvoju u prijetećim situacijama i svoj starosti i mudrosti, ipak nalaze u rukama onih koji je mogu ispoljiti silom; „[...] s mačem je i sad je čelnik.“ (ibid., 1986: 39), kao što to postaje Timotej preuzimajući Sasov mač u borbi sa štakorima. Kukulinci su kao simbolički prikaz svakog naroda na prosječnoj razini svjesnosti svoje nemoći i svih razloga njihova neuspjeha, ali ipak ustraju u njima, nadajući se izvanjskom utjecaju i pomoći po načelu *deus ex machina*: „Glupi smo, ljubazni moji, robovi ništavne vere i svakakvih sablazni. [...] Dodite, u napukloj tikvi ja ću vam pokazati sutrašnja činodejstvija [...]“ (ibid., 1986: 93). Njihovo djelovanje ogleda se u potpunoj nesposobnosti za ikakvo smisljeno zajedničko djelovanje pa čak i u trenucima kada su usmjereni na isti cilj, kao što je slučaj gradnje crkve: „Jedni su pripremali grede za okvire i podupirače za zidove, drugi su palili te iste grede i pekli meso na toj vatri.“ (ibid., 1986: 58), čime Janevski na simbolički način prikazuje, kao što to čini tokom čitavog romana, da se cilj može ostvariti tek promišljanjem i djelovanjem u skladu s razumom.

Kao i drugim likovima i Borčilu je važan nastavak loze, koju on prihvaća unatoč tome što nema biološke poveznice s potomkom Timotejem. „[...] pa je i preudaše da bi mi Timotej postao unuk bez kapi moje krvi u sebi.“ (ibid., 1986: 46)“. Njegova žena bila je silovana nakon njegovog zatočenja te Timotej unuk ploda tog čina. On ga prihvaća kao vlastitog potomka jer potomci označuju ljudsku besmrtnost: „Čovekovo uskresenje su njegova pokolenja.“ (ibid., 1986: 90). Smrtni život nastavlja se preko njegovih potomaka. Želja za potomstvom nije samo neki specifikum srednjeg vijeka stoga se ovaj motiv u romanu ne može gledati sa strogo historijske strane već kao filozofsko-emocionalni motiv koji treba utjecati na čitatelje. Odnos prema budućnosti i prema opstanku temelj je mnogih književnih djela od samih početaka razvoja ljudske pismenosti. Važnost srodnosti pokazuje se i u trenutku Borčilova povratka u Kukulino kada ga neki Kukulinci ubijaju dok je muzao njihovu kozu da utaži žeđ: „Zašto da mi pogubljenje ne bude od mog plemena?“ (ibid., 1986: 156). Tako se ostvaruje njegovo prihvaćanje onoga od čega je na početku i pobjegao iz Kukulina, od Rastimira i bivših prijatelja, dakle plemenskih srodnika koji su ga imali namjeru ubiti, što ostvaruju drugi Kukulinci, njegovim ubojstvom nakon njegovog povratka. Promatra li se Borčilov odnos prema Timoteju, kao i odnos samih Kukulinaca prema Drugome, tada je Borčilo taj koji prelazi granicu straha od Drugoga, odbijanja Drugoga i njegovog prihvaćanja što mu donosi smirivanje i ostvarivanje vlastitih životnih težnji.

IV – Rodni i ljubavni odnosi likova

Žene u romanu imaju sekundarnu ulogu, one su sljedbenice, vještice, žrtve nasilja. Kao sekundarni likovi one nemaju aktivnu vrijednost djelovanja u društvu sve dok se ne izgube sve granice osiguravanja dotadašnje moći u društvu te zatim i one preuzimaju ulogu nositelja nasilja. U tome se posebno ističe nekoliko žena, no njihova uloga je zanemariva, one se ističu tek kao zadnja šansa pokušaja obrane sela kada muškarci posustaju u svojim mogućnostima. Tu se ističe vještica Jaglika koja muze mjesečinu kako bi razgovarala s mrtvima i od njih doznavala budućnost. Za nju se drugi likovi zaklinju da je djeвица iz čega, u kombinaciji s njenom poznijom dobi, proizlaze njene moći razgovora s mrtvima, što ju razlikuje od drugih žena koje su redovito označavane u bračnom odnosu, kao što su to Serafimova snaha Vasilica Goševa, Grgurova Foja, Kuzmanova kćerka Lozana, Damjanova snaha Para Bosilkova čime autor pokazuje kako se svaka različitost u seoskom životu naglašuje tako da se nadodaju negativne pretpostavke koje zatim ogovaranjem i ponavljanjem postaju istine. Tako starija, neudana žena, uz isticanje djevičanstva mora nužno biti vještica jer s njom mora biti nešto drugačije zato da se razlikuje od preostalih žena. Jedina iznimka u tom društvu "slabih žena" je Rahila koja svojim seksipilom zaluduje sve muškarce u selu, osim Borčila. Ona je jedini ženski lik koji ostvaruje dugotrajnu dijalošku komunikaciju, štoviše ona je jedini ženski lik koji preuzima na dulje vrijeme aktivni status svojim djelovanjem. Njena fizička privlačnost prenosi se na natprirodnu, čime se u potpunosti izdvaja među drugim ženskim likovima, ali na kraju i njena "sloboda" dolazi u opasnost kada seljani odlučuju aktualizirati vlasništvo nad njom tako da ju vjenčaju. Ona postaje predmetom borbe između dva mlada, snažna seljana te ju odlučuju udati za Blaguna. Time prestaje biti izvorom nadmoći nad muškim stanovništvom i postaje predmetom njihove odluke.

Srednjovjekovne žene mogle su značajniju slobodu pronaći u samostanima, ali značenje te slobode samo je uvjetno. Sloboda za ženu mogla je tada značiti samo manje rada u polju, kao što je to bila sudbina svih seljaka, dok se život u samostanima, manastirima, opatijama svodio na djelomično naprednije tehnike od onih izvanjskih, seoskih, najčešće u tkanju ili proizvodnji alkohola, uz naravno, duhovnu zbrinutost i svakodnevne molitve. Doduše, neke žene su se uspjele obrazovati i dospjeti na više, ženama dostupne, Crkvene pozicije, za razliku od seljanki koje su svoj život provodile radeći u polju i rađajući djecu, koja su zatim ponavljala životni put svojih roditelja. Janevski koristi prikaz triju kaluđerica kako bi dodatno historijski obilježio pseudo-realističnost svog romana. No, koristio je ulogu kaluđerica kako bi dodatno obilježio i Blagunovu dementnost i pohotnost; „Starac se svima

trima obraćao istim imenom, sve tri su za njega bile Nestorija. Pružao je ruke i pozivao ih da legnu s njim.“ (Janevski, 1986: 123), što je korišten književni oblik destrukcije njegove svetosti da bi se pokazalo kako su svi samo ljudi te da je svetost samo jedna ljudska ideja. Isto postupa i s glavnom kaluđericom koja druge dvije kaluđerice navodi na grijeh, na ponašanje u potpunosti neprilično kaluđericama; „[...] pa i da se legne uz živog mučenika nije greh.“ (ibid., 1986: 123), što na kraju i uspijeva jer jedna, Efimijada, ostaje u selu živjeti s jednim muškarcem, dok su druge seljanke uvjerene da je ona u mogućnosti razgovarati s vragom jer se noću iz njihove kuće čuje "meketanje", a koze nema u toj kući. Fizička obilježja ovih žena su groteskna; gušavost, razvučene usne, kao i u drugih likova koji imaju "neku vlast", tj. viši status u selu i trebali bi predstavljati ideal za druge ljude. Naglašenost fizičkih karakteristika ima značajnu ulogu u ovom romanu. Likovi su većinom u poodmakloj dobi te je njihov fizički izgled, kao i psihičko stanje, na samom rubu potpune groteske. Njihov vanjski izgled odraz je njihovog unutarnjeg stanja iskvarenosti.

Odlike seoskog života pripadaju patrijarhalnoj tradiciji koja se ogleda u slabom kolektivnom pamćenju istinitih događaja, ali i dugotrajnom kolektivno, pamćenju onih povijesnih događaja koji su stvoreni na mitologizaciji prave povijesti. Ona je na taj način iskvorena i naprosto postaje bajka koja se uzima za istinu. To kratkotrajno kolektivno pamćenje iskazuje se i u njihovim životima u kojima se svašta zaboravlja, poput: „Uprava seoskih starešina oko najstarijeg o kom se već zaboravilo da je bio zaljubljen u kozu [...]“ (ibid., 1986: 16). Najstariji starješina, Serafim, primjer je grotesknosti ljudskog lika i ideje koju je stvorio autor da bi naglasio karakterne osobine i upotpunio literarnu sliku potpune groteske. Vijeće starješina je vijeće najstarijih muškaraca bez obzira na njihovo psihofizičko stanje i sposobnosti valjanog odlučivanja radi boljitka sela i seljana.

Rahila kao mlada, seksipilna žena, unosi nemir u mušku seosku populaciju. Dotadašnji život u kojem je seksualnost bila određena samo razlikom između spolova uzbuđen je estetikom, novopridošlom ljepotom, kao potpunom razlikom od svakidašnjice koja je groteskna: „Prokletniče ništavni, vikala je za nekim Velika. Sad ti ne valjam. Muškarci je nisu slušali.“ (ibid., 1986: 71). Njena fizička ljepota izvor je opsesije, stalnog podražavanja radi kojeg i najstariji gube razum i žele je oženiti kako bi je posjedovali, dok s druge strane predstavlja simbolički prikaz Sotone koji u liku predivne žene izaziva Isusa da poklekne. Tog drugog stanja svjestan je samo Borčilo i sam nadnaravno biće izmijenjenih vrijednosti, fizički vampir, koji je po prirodi u romanu zapravo jedini uistinu pozitivan lik, pozitivan i za života i u smrti. Nastaje suparništvo između dvojice najmlađih, ali i najrazumnijih seljana; Timoteja i

Paramona. Njihov mogući sukob navodi starješine da je udaju za Blaguna, najstarijeg starješinu kako bi se izbjegao sukob i izvjesna smrt jednog od mladića, njihovih potomaka. Blagun je posljedično zbog svoje starosti i vremena provedenog u osami počeo gubiti razum i odnos prema stvarnosti, preostala mu je samo ljubav prema preminuloj ženi Nestoriji i nagoni zbog kojih u svakoj ženi prepoznaje Nestoriju. Tada se otkriva i tajna veza i sva isprepletenost svih porodičnih veza koje prevladavaju u malim izoliranim selima, ona je zapravo Blagunova praunuka te time u priču ulazi i mogući incest, čime se povećava grotesknost cijele situacije. Nestorija je zapravo Borčilova silovana žena, Timotejeva baka dok se prisilnom ženidbom Blaguna za nju iz tog braka rodila Krstina preko koje je krvno vezan s Rahilom i Isajlom, čime se zbog mogućeg rodoskvrnuća onemogućava i Blagunova i Timotejeva moguća ženidba s njom; „Ukoliko se pažljivo računa, Timotej i Rahila bili su iste krvi, svejedno da li su uže pokojni Bogorod i Krstina bili Blagunovog semena.“ (ibid., 1986: 133), pri čemu se dolazi do spoznavanja svih krvnih veza u malom selu gdje „[...] svako je svakom bio rod i opet niko nikom [...]“ (ibid., 1986: 133). Janevski ovdje pokazuje koliko je važna spoznaja istine te koliko rodoslovlje može imati utjecaja na njezino očitovanje u otkrivanju identiteta koji je osnova društvenog života kojim smo kao ljudi određeni jedni spram drugih. Spoznaja te istine bitno utječe na razumijevanje učinjenog, posebice za Timoteja; „Pružao je ruke prema Rahili, Nestorijinoj čukununuci, kao što je i on, po Isajlu, bio njen praunuk, ili čukununuk. Sada čezne za manastirskom ćelijom [...]“ (ibid., 1986: 163), koji očišćenje traži na polju duhovnog, što se ostvaruje u drugom dijelu trilogije u romanu *Кучеуко расіеіііе*.

Što se tiče uloge ljubavne tematike u ovakvoj vrsti fantastičnog romana ona se samim žanrovskim karakteristikama nužno mora bitno izmijeniti, autor: „[...] nastoji da opiše njene preterano naglašene oblike, kao i njena različita preoblikovanja, ili, ako hoćete, izobličenja. [...] svirepost ili ljudska izopačenja uglavnom ne napuštaju granice mogućeg, pa samo imamo posla sa, recimo, društveno čudnim i neverovatnim.“ (Todorov, 1987: 142). Ti duhovni odnosi odražavaju se i na fizičkom planu. Karakteristike skoro svih likova iskazane su na groteskan način, „Ružni su zli, razvlačio je obe gornje usne Petkan i savetovao svog zeta [...]“ (Janevski, 1986: 136). Jedina iznimka je među ženama je Rahila, ali njena iskvarenost očituje se na duhovnom planu kao istinskom odrazu onog nadnaravnog, zlog, štakorskog porijekla. Prema tome svaka ljubavna mogućnost mora imati i određenu dozu grotesknosti koja čitatelju ne dopušta čitanje romana kao prihvatanje prijelaza od društvene kritike prema ljubavnom šund-romanu sa sretnim ljubavnim krajem između dviju mladih osoba.

V – Motiv štakora

Štakor je kroz povijest u europskoj književnosti i ostalim umjetnostima zaslužno bio prikazivan simbolom smrti i smrtnosti. Razlog tome je što je među glavnim prijenosnicima kuge koja je nekoliko puta poharala Europu i odnijela mnoge živote. Štakor je kao razmjerno velik glodavac; „[...] vrlo pokretljiv i može preći velike razdaljine, a uz to boravi u neposrednoj blizini ljudi.“ (Nordberg, 2011: 20), no on zapravo ne prenosi izravno kugu već ju prenose buhe kojima štakori, najčešće, obiluju te se one prijelazom na ljude, pijući krv šire bolest. Doduše, razlog tolike blizine ljudi i štakora u srednjem vijeku treba promatrati i s aspekta razmjerno slabo razvijenog stajališta o vlastitoj higijeni i općim higijenskim uvjetima u kojima su ljudi boravili većinu vremena, često u skućenim prostorima, iznimno gusto naseljenim, dijeleći ga s domaćim životinjama. U rjeđe naseljenim prostorima gdje je postojala određena doza "prirodne neiskvarenosti" tj. čistoće²⁵, kuga se nije toliko širila.

Ako pratimo realno historijsko stanje u Europi, ono je u raskoraku s književnim. Radnja romana započinje 6813. b.e. (1305. n.e.). Korištenjem bizantskog kalendara²⁶ Janevski upotpunjuje historijsku stranu ovog romana te mu daje određenu realnost. Prva pojava kuge u Europi koja bi kronološki bila bliska radnji romana je 1347. na Sicilijskim otocima, a 1349. već se proširila do Skandinavije, no Janevski time čitatelja samo navodi na uspoređivanje realne povijest s onom koju je stvorio u romanu kako bi ostvario efekt povijesnosti i realističnosti romanesknog teksta. Stoga štakori u ovom romanu ne predstavljaju kugu već ih se treba promatrati kao simbole općeljudskog uništenja, kao fantastične legije sv. Adofonisa, pouzdajući se u tumačenje naratora, vampira Borčila.

Svojim likom i pojavom sv. Adofonis nalikuje na svojevrsnu izokrenutu verziju "Frulaša iz Hamelna" iz istoimene legende njemačkog porijekla iz XIII. stoljeća. Dok Frulaš iz Hamelna prvobitno ima pozitivnu ulogu u oslobađanju grada Hamelna od najezde štakora koji teroriziraju i prijete čitavom gradu, pri čemu on svirkom svoje frule preuzima ulogu vođe kojeg štakori hipnotički slijede do svog skončanja u rijeci te koji zatim postaje zloban osvjetnik koji zbog neisplate dogovorene sume zlata za oslobađanje grada, frulom hipnotički odvodi svu djecu iz Hamelna, prema mnogim tumačenjima u smrt, Janevski svom "frulašu"

---

²⁵ Još je Boccaccio u 14. st u svom djelu *Dekameron*, prikazivao kako se grupe mladih ljudi u bijegu pred kugom okupiranih gradova sklanjaju u čistu prirodu izvan gradova.

Usporedi s: "*Decameron*". (<http://www.britannica.com/topic/Decameron>), (26.04.2015.)

²⁶ Bizantski kalendar zvan još i Carigradski kalendar je kalendar koji mjeri vrijeme od Postanka svijeta. Bio je u uporabi od 988. n.e. (6496. b.e.) kada ga je uveo car Vasilije II pa sve do pada Carigrada (Bizanta) 1453. n.e. (6961 b.e.), bio je u uporabi u svim dijelovima Bizantskog Carstva

daje drugu ulogu jer on dovodi štakore na ljude. Prema određenim teorijama²⁷ Frulaš je bio personificirani prikaz smrti što je u skladu s načinom na koji Janevski koristi Adofonisa kao donositelja smrti, a njegove legije štakora predstavljaju pokušaj konačnog uništenja ljudi i drugih životinja. Janevski je svoj roman nazvao *Legioni svetog Adofonisa*. Oni predstavljaju štakore, dok kroz Borčila razvija lik samog Adofonisa iako on ne igra aktivnu ulogu stereotipnog negativca kao što je to reprezentativan slučaj u mnogim književnim djelima. Na kraju glavni narator, koji ga je na početku romana predvidio i imenovao, dovodi u pitanje i samo njegovo postojanje; „[...] posle čovekove pobjede i poraza legionara mogućnog ili izmišljenog Adofonisa.“ (Janevski, 1986: 162).

Važna je i simbolika epske borbe neba i zemlje, manihejske borbe dobra i zla, u kojoj štakori predstavljaju sve ono negativno, tamno, podzemno koje uništava te ptice, ono nebesko, oslobađajuće, spas doslovno s neba u posljednji čas. U ovom slučaju u pomoć ljudima stižu sve vrste ptica, čak i vrane, gavrani i sove koje u narodnom vjerovanju najčešće imaju negativne aspekte neprijatelja ljudi i pripadnika tamnih sila. Ali ptice²⁸ kao opći simbol imaju ulogu onog nebeskog, a samim time i božanskog, onog ljudima nedostižnog, pa stoga spas uvijek može stići samo iz zraka. Istovremeno taj nebeski simbol označen je čistoćom što označuje i nevinost uz koju se veže ljudska, neiskvarena duša, simbol slobode od materije koja simbolizira ono iskvareno, a u duhu je manihejstva što se u romanu predstavlja likom štakora. „Najstariji vedski tekstovi pokazuju da je ptica (općenito, a ne određena vrsta) bila simbol naklonosti bogova spram ljudi.“ (Chevalier., Gheerbrant, 2007: 594). Ljudska naklonost i zahvalnost pticama koje su pobijedile štakore prestaje već nakon kraja samog boja pa se Kukulinci počinju hraniti poginulim pticama. Ptice su za njih prvotno imale svetiteljsku ulogu dok nakon pobjede i nestanka štakora one postaju samo izvor hrane, bez ikakvog obzira na protekla događanja i pretpostavljenu zahvalnost za spas koji bi se ogledao u vidu poštivanja vlastitih spasitelja i stvaranja tabua u prehrani kao što je to slučaj u mnogim sličnim narodnim mitovima.

---

²⁷ Druge teorije napominju kako je Frulaš zapravo bio rekruter ljudi za kolonizaciju istoka. Njihov odlazak iz grada prerastao je u legendu te se o njima govorilo o "izgubljenoj" djeci, "djeci grada" budući da je tadašnji grad Hameln ostao bez značajnog dijela mladog radno sposobnog stanovništva, što je preraslo u slikovitu legendu. Neke teorije su vezane uz kugu i štakore, no vremenski ne odgovaraju jer se kuga u Hamelnu pojavila tek stotinjak godina nakon nastanka legende. Više na: "*The Disturbing True Story of the Pied Piper of Hameln*", (<http://www.ancient-origins.net/myths-legends/disturbing-true-story-pied-piper-hamelin-001969>), (26.04.2015.), i na: "*Pied Piper*" (http://www.hameln.com/tourism/piedpiper/rf_sage_gb.htm), (26.04.2015.).

²⁸ Zanimljivo je spomenuti kako su srednjovjekovni liječnici koji su pokušavali pomoći oboljelima u prostorima zaraženim kugom, nosili specijalna odijela i maske koje su izgledom podsjećale na ptičju glavu. U tom "ptičjem kljunu" nalazile su se kombinacije raznih mirodija koje su trebale spriječiti da se i sam liječnik ne zarazi. Ako se to usporedi s ovim romanom, tada je tu uočljiva simbolika borbe ptica protiv štakora, dobra protiv zla.

VI – Simbolika imena Adofonis i Kukulino

Borčilo imenuje štakorskog vođu imenom Adofonis. Janevski je stvorio ovo ime, kojeg nema u slavenskim niti u drugim bliskim jezičnim zajednicama kako bi simbolički označio štakorskog vođu, kao što i ostalim likovima pridaje imena koja u konačnici imaju poveznicu s njihovim karakterom. Moguće značenje može se predstaviti novotvorenicom Adonaj + fonis, ili Adonis +/- fonis. U prvom mogućem objašnjenju može se pretpostaviti da je hebrejski naziv za Jahvu, Adonaj, kojim se izbjegavalo korištenje njegovog imena jer se kao sveto smjelo izgovarati samo u Jeruzalemskom hramu, uzeo kao idejno polazište za stvaranje ovog imena. Budući da je Adofonis, sv. Adofonis, predvodnik štakora, simbol vječnog zla koje mori ljude, njegovo ime mora ostati sakriveno, neizgovoreno. Kao i jahvino, Adonajevo. Time drugi dio imena -fonis, koji označuje glas, naglašava značenje prvog dijela u smislu, Gospodar, Veliki Gospodar.

Drugo moguće objašnjenje jest da se imenu Adonis dodalo -fon, i na taj način postigla slična simbolika. Adonis je prema starogrčkoj mitologiji, koja je inkorporirala ovoga feničkog boga, bog žita, smrti i ponovnog rođenja²⁹. Porijeklo imena Adonis u grčkoj mitologiji vuče korijene iz kaananskog Adon u značenju Gospodar iz kojeg se kasnije razvio hebrejski naziv Adonaj koji je zadržao isto značenje. Opetovani ciklusi napada štakora, kao simbola uništenja, pod vodstvom Adofonisa, kojima se seljani odupiru kako bi preživjeli, simbolički odražava tu narav u imenu. Iz rečenoga proizlazi zaključak kako su obje pretpostavke proizašle iz istog temelja koji se promijenio zahvaljujući kulturalnim razlikama ovisno o području na kojima se širio kult vjerovanja u njega i načinu razvijanja tijekom vremena.

Urošević također navodi dvije mogućnosti porijekla imena Adofonis: „U ovom svecu iz imaginacije Janevskog prepoznajemo donekle izmenjenog srednjovekovnog pacolovca, koji svojom flautom namamljuje pacove iz njihovih jazbina.“ (Urošević, 1986b: 179), gdje zvukovna asocijacija (fonis) asocira na već spomenutog Frulaša iz Hamelna. Druga Uroševićeva pretpostavka je: „Ili nam, opet, zvuk imena odnosi asocijacije još dalje, prema Apolonu Sminteju iz Ilijade, crnom Apolonu koji čuva žetve od pacova ali koji, takođe, može da baci kugu na one koji su zbog nečega zaslužili njegov gnev.“ (ibid., 1986b: 179). U starogrčkoj se mitologiji bog Apolon između ostalih imena naziva i imenom Smintej, „[...]

---

²⁹ Grčka mitologija je prepuna mnogim različitim, ponekad i suprotnim izvorima koji se dotiču istog pojedinca. U mnogima je Adonis jedan od najljepših bogova što je postao nakon smrtnog života ukojem je poginuo u lovu, a pušten je iz Tartara na Afroditin zahtjev. Više na: Chevalier, Jean., Gheerbrant, Alain. 2007. *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi. Peto, prerađeno i prošireno izdanje.* Zagreb: Kulturno-informativni centar – Naklada Jesenski i Turk, str. 2

izvedenim iz riječi koja označuje štakora.“ (Chevalier., Gheerbrant, 2007:744), te se on smatra bogom s dvostrukim, međusobno suprotstavljenim, značenjima, bogom svjetla i žetve koji štiti od kuge te bogom kuge koji uništava čiji je simbol upravo štakor koji širi kugu³⁰. Stoga je sasvim moguće da je Janevski ideju za Adofonisa preuzeo iz starogrčke mitologije. Njegov Adofonis pojavljuje se u liku štakora iz kojeg se metamorfozom uobličuje u ljudski lik, svetačkoj pojavi koja je vođa hordi, uništavalačkih legija štakora.

Janevski je u svom književnom stvaralaštvu u potpunosti stvorio jedno selo nazvano Kukulino, koje se nalazi na padinama skopske Crne Gore i pored kojeg protječe rijeka Davidica. Ono je postalo predmetom radnje većine njegovih prozних djela. Rijeka kao i samo selo u potpunosti su izmišljeni, no sustavan opis samog sela, okoline i obližnjih lokaliteta nagone čitatelja da povjeruje kako je riječ o realno-postojećem selu. Tim postupkom mitološko prelazi u realno, što je jedna od odlika njegova književna stvaralaštva: „Романсијер инвентивно спаја реалност са фантастиком и постиже једну нову слику света коју он назива реафазијом (спојем реалности и фантастике у нов ентитет) [...]“ (Ивановић, 2003: 158). Upisivanjem lažne dokumentiranosti u roman; „[...] iza rečice Davidice, inogda, davno, zvane Skupica [...]“ (Janevski, 1986: 103), navodi se čitatelja na istraživanje geografske smještenosti Kukulina. Ime rijeke Davidice direktno asocira na biblijskog Davida³¹ koji pobjeđuje golemog Golijata. Moglo bi se reći, doduše poprilično slobodno, da je Kukulino simbol sukoba sa svijetom usklađen s Davidovim sukobom s Golijatom, pa predstavlja vječitu borbu manjeg s većim, što se s etičkog aspekta može okarakterizirati i borbom između dobra i zla u kojoj uvijek pobjeđuje dobro bez obzira na svoju prvotnu kvalitetu. Kukulino stoga predstavlja posljednje utočište, posljednji stupanj obrane pred nasrtajem onog vanjskog, golemog, prevladavajućeg. Kukulino je prema tome simbol jednog identiteta koji opstaje unatoč svim vanjskim nasrtajima. Uvijek će opstati, a ako se ono smatra metaforom za Makedoniju, kao što je to naveli Urošević i Stardelov u već spomenutim komentarima, tada se prenosi njegovo značenje na Makedoniju i povijesne pokušaje zatiranja njene opstojnosti od strane okupatora i susjednih velikih sila. Todorovski se slaže s Uroševićem koji smatra kako „[...] неговото име можеби произлегува од името

---

³⁰ Postoje iznimne sličnosti između Adonisa i Apolona, no od važnosti je spomenuti kako su isti grčki bogovi bili posve različito percipirani u različitim dijelovima Grčke te tako postoji mogućnost kako su to zapravo ista osoba. Više na: Chevalier, Jean., Gheerbrant, Alain. 2007. *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi. Peto, prerađeno i prošireno izdanje*. Zagreb: Kulturno-informativni centar – Naklada Jesenski i Turk, str. 744-745

³¹ Todorovski se u svom izlagačkom radu, *Митолошко-фантастични мотиви во романијте на Славко Јаневски*, slaže da ime rijeke Davidice; „[...] асоцира на митскиот библиски јунак Давид.“ (Тодоровски, 2010: 83) no ne ide u daljnje pojašnjavanje osim da ima mitološko porijeklo koje preplavljuje Janevska djela.

на познатиот ирски национален јунак Кукулин“ (Тодоровски, 2010: 83). No, njegova pretpostavka nije vjerodostojna jer se temelji na fonološkom pisanju imena irskog mitološkog junaka CúChulainna (Кукулин u makedonskom i srpskom). Spomenuti CúChulainn, Kulinov Pas³², irski je mitološki junak koji neodoljivo podsjeća na svog također mitskog helenskog prethodnika Ahileja, koji je kao i on bio simbol idealnog ratnika. CúChulainnu je kao djetetu proreknuto da će mu njegovi veliki pothvati dati vječno ime, ali i kratak život. Rođen je s imenom Setanta. Već kao dijete ubio je u samoobrani Chulainnovog ogromnog psa čuvara te je radi odštete preuzeo njegovu ulogu Chulainnovog čuvara, stekavši ime CúChulainn, Kulanov pas. U borbi se poput Ahileja u potpunosti prepuštao ratničkom, ubilačkom zanosu u kojem nije raspoznavao prijateljske od protivničkih vojnika. U jednoj bitci sam je obranio Ulster od napadačke vojske, što je indikativno u usporedbi s grčkom mitologijom i Ahilejem koji mu prethodi, a koji je učinio isto, samostalno obranivši grad od neprijateljskih vojnika. Ivanović također ukazuje kako je naziv sela Kukulino vezan uz irsku legendu, što potvrđuje simbolikom iz prvog romana kukulinskog ciklusa (*Тврдоглави*): „Он је успео да савлада чудовиште Ужас и да му одсече главу. Сличне су бројне чудовишне представе које у страху виде четрдесет и три сељака из Кукулина. Они су пошли по воденичко камење у Лесново. Тај подухват, та одисеја Кукулинчана, представља македонски мит о Аргонаутима.“ (Ивановић, 1980: 91), iako time ne ukazuje na sličnost s imenom CúChulainn već direktno implicira starogrčki mit o Jazonu i Argonautima. Kukulino je selo po svemu suprotno značenju pozitivnog CúChulainna. Ono je siromašno selo ispunjeno bijedom, koje ne teži časti i slavi, već se srozava na svim moralnim poljima. No, idejna simbolika CúChulainna može se prepoznati u liku Sasa koji umire boreći se do zadnjeg časa poput irskog CúChulainna. On, označen kao stranac, umire s mačem u ruci u obrani Kukulina.

Moguća pretpostavka idejnog polazišta pri stvaranju imena tog sela može biti izraz "kuku lele" koji je raširen na južnoslavenskom području, a označava narodni izraz za tugovanje, jadikovanje, kajanje za nečim loše učinjenim, tj. za nečim što je netko drugi učinio loše što ima negativne posljedice za sve sudionike na kojima se to može odraziti ili se odražava. Prema *Речнику српскохрватскога књижевног језика* sintagma "kuku lele" sastoji se od dva istoznačna dijela, "kuku" je: „[...] uzvik којим се изражава велика жалост, бол, страх.“ (Стевановић, 1969: 117), a "lele" je također uzvik за; „[...] изражавање туге, бола, жалости.“ (ibid., 1969: 184). Takvim udvajanjem u izrazu "kuku lele" uvećava se njegova emotivna vrijednost te sama sintagma dobiva veću izražajnu snagu, što je u skladu sa

---

³² Više o Kukulinu na: "*Cuchulain, Champion of Ireland*" (<http://www.bartleby.com/182/302.html>), (26.04.2015.)

opisom selom Kukulinom i karakteristikama njegovih stanovnika. Selo Kukulino doista simbolizira jednu praiskonsku nevolju, nesretnost svih njegovih stanovnika, sudbinsku predodređenost na propadanje.

VII – Biblijski aspekti u romanu

Janevskov roman ponajviše obiluje biblijskim motivima, biblijskim intertekstom koji ukazuje na snažno kulturološko određenje kojim *Biblija*, kršćanstvo, uvjetuje i sam način interpretacije pročitano­g teksta i određenih simbola u tom tekstu. Kao što navodi Mojsieva-Guševa: „Библијата и библиските теми заземаат значајно место во македонската култура, но исто така топосот Македонија и македонските водачи го наоѓаат своето место во библиските еврејски списи.“ (Мојсиева-Гушева, 2010: 131), stoga i ne čudi da je Janevski pronašao način da biblijskim motivima simbolički ispuni roman kako bi dodatno naglasio čitateljevo poistovjećivanje s tekstem na temelju njegovog osobnog poznavanja religije, ali i narodne povezanosti koja je temeljena na poslanicama sv. Pavla, apostola Pavla, koji je osniva­o prvotne kršćanske zajednice i na makedonskom području te koji je napisao mnoge poslanice koje u ušle u biblijski kanon čime se i sama makedonska toponimija upisala u svete knjige, a što se kasnije odražava na mnogim drugim društvenim, ponajviše literarnim, aspektima same kulture koja se gradi upravo na tim temeljima, koja propitkuje, mijenja, usklađuje i poziva na iste. Osim toga, „Specifičnosti makedonske srednjovjekovne književnosti otkrivaju se u inaguraciji vlastitih svetaca i čuda/čudes­a koja su oni u stanju izvesti.“ (Pavlovski, 1998: 268), što je motivacijska struktura koju Janevski koristi i razvija u ovom romanu, kao postmodernističkom imitacijom srednjovjekovnog zapisa. Ono što razlikuje korištenje tih biblijskih motiva u ovom romanu, ali i u cjelokupnom kukulinskom ciklusu od sličnih književnih djela drugih autora jest izostanak direktnog sukoba Crkvenih predstavnika kao jedin­ih nositelja biblijskog značenja sa svim preostalim mitskim, poganskim motivima, poput vampira. Janevski ovdje biblijske motive upisuje kroz čitavo djelo te se oni pojavljuju iskorišteni i od strane onih koji su prema Crkvenim stajalištima nedostojni da ih koriste ili da njima budu označeni.

Ti biblijski motivi odlikuju se prvotno u imenima likova te njihovom djelovanju koje asocira na ono biblijskih. Korištenje biblijskih imena ne mora nužno značiti da je Janevski imao namjeru svoje djelo dodatno obilježiti upravo ovim kulturnim aspektom, no on je nepovratno vezan uz europski srednji vijek, a samim time i našom sadašnjosti. Osim

direktnih citata³³ i implikacija, Janevski dopisuje i fusnote u kojima objašnjava na temelju kojeg konteksta čitatelj treba shvatiti pročitani dio romana; npr. u napadu štakora na Kukulino, štakori su prikazani kao sile zla dok su Kukulinci prikazani kao dobri žitelji kojima prijeti uništenje, unatoč njihovoj prirodi koja nije nevinna. U odnosu na štakore njima su suprotnost ptice, koje spašavaju ljude te su time one simbol dobra, „I zlo je imalo svoje zlo, svoj odraz pacovskog Arnolda od Citaksa.“ (Janevski, 1986: 38), pri čemu Janevski fusnotom označava Arnolda od Citaksa³⁴ koji prosječnom čitatelju s prosječnim znanjem europske povijesti, ne predstavlja previše, stoga Janevski fusnotom pojašnjava; „Arnold od Citaksa – papski legat koji je u krstaškim pohodima savetovao klanje. "Ubijajte sve, bog će poznati svoje."“ (ibid., 1986: 38). On se spominje u kontekstu tog nadirućeg potpunog uništenja, jer štakori su prijetili da će uništiti Kukulino, no sve ima svoju suprotnost, uvijek postoji netko jači, za štakore su to ptice jer kako su štakori uništavali sve pred sobom, tako su i ptice uništavale sve štakore pred sobom. Svako uništenje za sobom povlači novo uništenje, i ponovno se sve vraća u krug. Slikovito prikazan sukob svjetla i tame, dobra i zla, kao i krajnja pobjeda dobrog nad zlim, čini u ovom romanu; „[...] апокалиптичните библиски матрици како подлога сопствените асоцијативни доживувања преку кои го изразуваат својот негативен став кои војните како феномен и повоени збиднувања во својата земја.“ (Мојсиева-Гушева, 2010: 143-144)³⁵. Spomenuti sukob seljana Kukulina sa štakorima te apokaliptična posljednja spasonosna borba ptica i štakora, neba i zemlje, simbolički reflektiraju vječitu mitološku temu koja se nalazi i u *Bibliji* kao konačni sukob na Armagedonu. Samog Adofonisa upravo lik Borčila uspoređuje s Isusom, „Adofonisov progon bezbožnika iz biblijskog hrama zauze severni zid: on sam je žutooki Isus [...]“ (Janevski, 1986: 118). Takvim postupkom izvorno negativan lik preuzima pozitivnu kristoliku figuru koja protjeruje grešne. Ako se takva kristolika figura ogleda u liku vođe štakora tada bi se to moglo tumačiti kako je Kukulino to koje je grešno i koje treba biti pročišćeno uništenjem.

³³ Poput citiranja proroka Jezekiela; „I sudiću mu pomorom i krvlju, i pustiću na nj i na čete njegove i na mnoge narode, koji budu s njim, silan dažd, kamenje od grada, oganj i sumpor.“ (Janevski, 1986: 37), kako bi istaknuo određenu situaciju i dao joj na važnosti kroz biblijski kontekst, u ovom slučaju napada ptica na štakore.

³⁴ Arnaud Amary poznat i kao Arnaud Amalric, glavni opat Citeauxa, koji se istaknuo u Albižanskom pohodu zvanom i Katarski križarski rat na današnjem jugu Francuske protiv tzv. heretika od Rimokatoličke crkve.

³⁵ Mojsieva-Guševa navodi kako makedonski pisci poput Živka Činga, Petrea M. Andreevskog te, naravno, Slavka Janevskog, u mnogim svojim djelima koriste, navedene, apokaliptične biblijske matrice koje se pokazuju plodnim motivima u prikazivanju, najčešće, raznih oblika (vojnih) sukoba, što onih određenih kroz proživljene i u djelima obrađenih tema iz Drugog svjetskog rata ili onih postmodernističkih, fantastično-povijesnih, poput Janevskogvog kukulinskog ciklusa. Više u: Mojsieva-Guševa, Jasmina. 2010. *Во њоуџраџа њо себесу*. Скопје: Институт за македонска литература. str. 143-144

Većina likova nosi biblijska imena dok su druga prevladavajuća, slavenska ili grčka, što samo po sebi ne mora nužno nešto značiti jer su mnoga suvremena imena također biblijskog, slavenskog, grčkog ili drugog porijekla, ali iz međusobnog odnosa likova u romanu može se nazrijeti kako ona za Janevskog predstavljaju iznimno važan i sasvim određen element njihova karaktera te izvornih biblijskih prethodnika na temelju kojih se može uočiti određena povezanost njihovog djelovanja u skladu s izvornim biblijskim motivima. Takvim postupkom obogaćuje se roman na simboličkoj razini, što je pak u skladu s mnogim književnim diskursima kroz povijest. Janevski prakticira postmodernistički način kombiniranja mnogih motiva, realnosti i fantastike, čime se roman može tumačiti interkulturalnim čitanjem. Imena biblijskog porijekla su: Timotej, Lot, Rahila - imena slavenskog porijekla su Borčilo, Rastimir, Blagun, dok su imena poput Karpo, Fidea, Paramona, Serafima, Aksinija, Lekseja grčkog ili latinskog porijekla.

Prema *Bibliji* Timotej je bio jedan od prvih misionara kršćanstva³⁶ kojeg je apostol Pavao³⁷ poslao širiti kršćanski nauk. Svoju *Prvu poslanicu Timoteju* Pavao šalje sa svog putovanja u Makedoniju gdje mu između ostalog, poručuje: „Bij, [...] plemenit boj! Čuvaj vjeru i dobru savjest! Ovu su neki odbacili i doživjeli brodolom vjere.“ (Kaštelan, Duda, 1995: 1117). Osim geografskog, ovdje se uočava i direktan biblijski motiv koji Janevski koristi pri izgradnji Timotejeva lika, koji predstavlja svjetlu točku iskvarenog kukulinskog društva. Timotej predstavlja onaj mladi dio kukulinskog društva koji svojom pravičnošću pokazuje kako ima nade te da se ne može samo tako prepustiti nadolazećem uništenju; „Najjači od svih, Timotej, zubati mladić tuđe i moje krvi, unuk ne znam kog mog unuka, postade zapovjednik, čelnik.“ (Janevski, 1986: 29), on je jedan od razumnih koji ne podležu olako bulažnjenju starješina, no koji podleže Rahilinoj privlačnosti od koje na kraju odlazi sa spoznajom da su mogući rod čime razum prevladava u svakom obliku njegova djelovanja.

Lot je prema *Knjizi postanka* bio jedini pravednik u Sodomi kojeg je Bog odlučio poštediti prije uništenja iskvarenog grada. Janevskog Lot, Borčilov učitelj, odražava duhovnu snagu biblijskog Lota, on je jedini pravednik u Rastislavovo vrijeme koji također stradava od Rastislavova mača. Njegov učenost nije se uklapala u iskvareno vrijeme Rastislavovog vladanja Kukulinom. Kao što je biblijski Lot simbol pravednika kojeg Bog

---

³⁶ Timotej (grč. Τιμόθεος) je bio episkop Efesa i jedan od Sedamdeset apostola, prvih episkopa kršćanske crkve koje je sam Isus poslao da šire njegovo učenje. U katoličanstvu se nazivaju učenicima dok se u pravoslavlju nazivaju apostolima te se smatra kako je njihov broj zapravo bio mnogo veći. Taj je Timotej nakon susreta s apostolom Pavlom postao je gorljiv kršćanin te je s njim djelovao na širenju kršćanstva. Pratio ga je na njegovim misijskim putovanjima u Ahaju, Makedoniju, Italiju, Španjolsku...

³⁷ Poznate *Prva i Druga poslanica Timoteju*

može spasiti unatoč sveprisutnoj iskvarenosti; „[...] ako je izbavio pravednoga Lota, koji je teško patio od raspuštenog življenja tih zločinaca [...]“ (Kaštelan, Duda, 1995: 1143) tako je kukulinski Lot za njega također pravednik u iskvarenom društvu Kukulina, no i: „[...] prvi čovek balkanske renesanse [...]“ (Ivanović, 2003: 178), učenjak, vjerski isposnik, poznavalac stranih jezika i istina, čime odskače od neobrazovanih Kukulinaca ogrezlih u vlastitu moralnu i intelektualnu dekadenciju koju skrivaju mržnjom prema onima koje smatraju boljima od sebe. On je simbol pomaknutog odraza u kojem Janevski mijenja biblijski motiv kako bi pokazao da spasenje ne ovisi od božanske intervencije već od samog sebe. Lot ne biva spašen, ali on pokazuje put spasenja Borčilu „Suprotno no juče, proslovi. Suprotno ili skončanije“ (Janevski, 1986: 48). Što osim što ima za ulogu realizaciju pokretanja radnje, Borčilovog bijega pred progoniteljima, upućuje čitatelja i na promišljanje; upućuje ga na izvanvremenski savjet ljudskog napretka, da se ne ponavljaju stare greške jer to je jedini način izlaza iz spomenutog vječitog kruga ponavljanja, bijede, nasilja, neukosti...

Rahila je u romanu ime "Adofonisove žene". Ona je lijepa žena koja pomuti razum skoro svim muškarcima u Kukulinu pa oni opčinjeni njenom ljepotom i vlastitom pohotnošću pale okolne šume po njenu nalogu iako su ih spašavale u prijašnjim najezdama. Biblijska je Rahila bila Jakovljeva druga žena, koju je oženio tek nakon četrnaest godina jer su ga nakon sedam godina rada za njenu obitelj na prijevaru oženili njenom sestrom. Jakov je bio jedan od patrijarha koji se „[...] hrabro borio i s Bogom i s ljudima [...]“ (Kaštelan, Duda, 1995: 26) i kojeg je Bog preimenovao u Izrael. Značenje imena Rahila na hebrejskom je janje³⁸, što slikovito predstavlja i način na koji se Janevska Rahila predstavlja Kukulincima. Dok su biblijski Rahila i Jakov predstavljeni u pozitivnom smislu, u ovom romanu oni imaju dijametralno suprotne uloge. Rahila predstavlja "vuka u ovčjoj koži", ženu vođe štakorske vojske koja uništava Kukulince, iskorištavajući njihove mane. Sukladno tome Adofonis kao vođa ima ulogu Jakova, patrijarha. Rahila od Kukulinaca traži da spale svoje šume, šume koje kao Slaveni obožavaju, što se djelomično može iščitati iz proročanstva proroka Isajla, „Da, stidjet ćete se zbog hrastova / što ih sada obožavate, / i crvenjet ćete se zbog gajeva u kojima sad uživete. / Jer, bit ćete poput hrasta / osušena lišća, / i poput gaja u kojem vode nema. / Junak će biti kučina, / a iskra djelo njegovo, / zajedno će izgorjeti, / a nikoga da ugasi.“ (ibid., 1995: 710), čime se biblijski motivi dodatno isprepliću u romanu i upisuju kao odrednica kulturnog amaneta samih Slavena.

---

³⁸ Prema hebrejskom (רַחֵל). Više na: "*The name Rachel in the Bible*". (http://www.abarim-publications.com/Meaning/Rachel.html#.VdhyFn1_S8A), (26.04.2015.).

Isajlo je novopridošli ikonopisac sa svojom ženom Rahilom (za koju se otkriva da mu nije žena, već kći) u selo Kukulino, no ustvari, on je Adofonis, vođa štakora. Njegova simbolika izmiješana je između biblijskog Jakova i Isajla³⁹, oba proroka, kritičara tadašnjeg židovskog društva i njegove moralne dekadencije. Važno je napomenuti kako su proroci, predskazivači osnovni simboli romana, uključujući Rusea Kuskulu kojim započinje sama fabula, ali i Borčila koji se nalazi u prostoru spoznavanja prošlosti, sadašnjosti i budućnosti, zbog čega i sam biva prorokom. Nadalje, kroz to čitanje i povezivanje Isajla s onim biblijskim, Adofonis dobiva i određenu pozitivnu ulogu, ne samo kao istinsko zlo koje ima namjeru uništiti sav život već i ulogu pročišćivača iskvarenog društva. No s druge strane lik Isajla, tj. Adofonisa sa sobom nosi ikonu koju je naslikao na kojoj je: „[...] bio on sam zlatnih očiju: na dlanu drži tvrđavu i pruža je ženi, ispod čije se spuštene kose nazire golotinja sa živim žilicama ispod kože, nebo iza njih je tamno, zemlja ispod njih krvava.“ (Janevski, 1986: 69), a ta se ikona djelomično podudara s pravim vjerskim ikonama koje najčešće prikazuju nekog sveca koji u ruci drži neku crkvu kao simbol njegove zaštite nad tom crkvom kao zajednicom. Na ovoj ikoni iščitava se da muškarac predaje tvrđavu kao znak vlasti ženi čija golotinja ima negativnu konotaciju, konotaciju grešnosti. Tamno nebo simbolizira dolazak lošeg vremena, a krvava zemlja način kojim će ta vlast biti ostvarena, nalik štakorskim najezdama koje uništavaju svaki oblik života, ne ostavljajući ništa iza sebe osim znakova svoje destruktivne vladavine.

Često spominjani, obližnji manastir Svetog Nikite također ima značajnu simboličku ulogu. Povijesno gledajući sveti Nikita je u ime Krista ratovao protiv Atanariha koji je progonio kršćane. Nikitina borba bila je fizički protiv Atanariha i njegove vojske, a duhovna protiv poganstva, protiv nevidljivog vjerovanja. Ulogu sv. Nikite u Kukulinu duhovno ostvaruje Borčilo, koji ne sudjeluje aktivno u boju sa štakorima, iako je protiv njih i na strani je Kukulinaca, na strani ljudi bez obzira što je sam utvara. Prema legendi o sv. Nikiti⁴⁰, koji je i mrtav ostao fizički neoštećen u ognju te morao biti tajno sahranjen suprotno odredbama trenutne kneževske vlasti, put prema njegovom tijelu pokazala je zvijezda. Borčilova sahrana na određen je način slična s Nikitinom jer vampirski Borčilo može idejno predstavljati Nikitino neoštećeno truplo. Tako on dobiva nadgrobni spomenik za života, a u smrti ne umire. Borčilo tako postaje zaštitnik sela kojeg štakori, uključujući Adofonisa i Rahilu, izbjegavaju u "njegovoj" razrušenoj tvrđavi. Oni ne mogu pobijediti njegovu duhovnu nadmoć. Borčilo je

---

³⁹ Često se ime prevodi i kao Izaija.

⁴⁰ Više na: "*Žitija svetih – Stradanje svetog velikomučenika Nikite i ostalih svetih Mučenika postradalih s njima*". (http://www.svetosavlje.org/biblioteka/avajustin/zitijasvetih/Lat_ZitijaSvetih0915.htm), (26.04.2015.).

zarezao jezik štakoru koji se kasnije vratio kao Adofonis što se može simbolički tumačiti i kao nadmoć nad riječima jer zareživanje jezika kao i rezanje jezika označuju gubljenje identiteta osobe koja više nije u mogućnosti komunicirati i biti osobom u tom društvu na onaj način na koji je to dotad bila. Stoga se Adofonisov povratak može čitati i kao razvoj, povratak iz mrtvih u funkciji štakora kao štakorskog vođe, boga osвете i smrti, što je ponovno vezano uz značajne biblijske motive osвете. Simbolički značajnu ulogu imaju i zvijezde, kometi kao predskazivači loših događaja, a to je još jedna uloga koju "repate zvijezde" imaju u narodnom predanju. Zanimljivo je spomenuti kako je Halleyev komet bio vidljiv 1222., 1301., 1378. godine što vremenski odgovara razdoblju odigravanja radnje ovog romana, ostvarujući plauzibilan, no sekundaran oblik autorovog smještanja radnje u realno i provjerljivo vrijeme kojim se čitatelji navode na dodatan, iako lažan, trag povijesnosti ovog izvora. Sam Janevski u fusnotu dopisuje radnju; „[...] samo je pretpostavka da se misli na Halejevu kometu [...]“ (ibid., 1986: 152), i na taj način usmjerava čitateljsku pažnju na povezivanje romana s realnim činjenicama, što je njegova prvotna ideja, u skladu s postmodernističkim nastojanjima uspostavljanja metarefleksije⁴¹. Bogorodica Trojeručica, crkva u gradu podno Kukulina⁴², imenom implicira na poznatu pravoslavnu ikonu *Παναγία Τριχερούσα*, pomalo grotesknog izgleda, s Marijom koja s obje ruke drži Isusa, a ispod njega nalazi se "njena" kasnije nadodana treća ruka. Ova ideja uklapa se u grotesknost svih likova u Kukulinu svojim fizičkim nedostatkom, tj. viškom. No, dok je stvarna ikona Bogorodice Trojeručice smatrana svetom zbog svetih moći iscjeljenja, njena uloga u romanu u obliku crkve ne igra značajnu ulogu, iako se može pretpostaviti njena veza s vlastitom crkvom koju Kukulinci neuspješno pokušavaju izgraditi. Moglo bi se zaključiti kako je njihov neuspjeh podizanje svete građevine, duhovnog čistilišta, neuspješan zbog njihove duhovne iskvarenosti koja se reprezentira i njihovim fizički odbojnim izgledom. Ime Karpo je grčkog porijekla i znači "vrijedno voće", a oslikava Kukulino i njegovo društvo kao sinegdohu multikulturalnosti makedonske pozicioniranosti unutar višenacionalnog prostora. Čitamo li ga u vezi s *Biblijom*, tada se Karpo može povezati s Karpom kojeg apostol Pavao spominje u *Drugoj poslanici Timoteju* kod kojeg je ostavio kabanicu⁴³, tako da i on tako postaje likom s biblijskim ishodištem, no tada se njegova povezanost temelji samo na istom imenu, ničim više.

---

⁴¹ Vidi više na: "Postmodernizam", (<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49698>), (26.04.2015.).

⁴² Čitatelj može samo pretpostavljati o kojem se gradu govori (Skopju?), što je još jedan uspjeh Janevskog stvaralaštva da čitatelj prihvati njegov roman kao dokument iako je svjestan da je u potpunosti fikcionalno djelo te da ga potakne na daljnje promišljanje/maštanje.

⁴³ Karpo ne predstavlja značajan lik u samoj *Drugoj poslanici Timoteju* već se tek spominje u zaključnom dijelu poslanice u kojoj Pavao savjetuje Timoteja što da radi kada će krenuti prema njemu te koga da izbjegava i koga

Ostala imena slavenskog porijekla su Borčilo, Blagun, Rastimir, Rusijan... Ona nemaju veze s biblijskim interpretacijama, ali su zanimljiva jer odražavaju ili ne odražavaju karakter lika koji ga nosi i neodvojivo je od njega. Janevski je vodio brigu o imenovanju svojih likova jer je svako ime na određen način povezano s karakterom lika kojeg označava. Među tim likovima zanimljivi su Blagun i Rastislav zato što Blagunovo ime odgovara njegovom karakteru i statusu, a Rastimirovo ime predstavlja suprotnost njegovu karakteru, što znači da ime postaje samo maska za javnost.

Blagunovo je ime u romanu protumačeno ovako: „U tom kraju hrast su nazivali njegovim imenom – blagun. On je pak, ispucana stabla, mogao poneti i ime neke drugačije vrste hrasta – ostrogon, kitnjak, lužnjak, ljutik, dub, gorun [...]“ (ibid., 1986: 91). Njegov karakter ogleda se u njegovom imenu. On kao isposnik koji se povlači iz iskvarenog društva ima pozitivnu ulogu koja se zbog posljedica starosti oskvrnjuje. Smjestio se u spilji podno Modre Stene koja je „[...] biblijsko mesto isposnika koje je nasilje i licemjerje u zla doba gonilo u usamljenost.“ (ibid., 1986: 88). Svojim postupkom ukazuje na odvojenost pravednih od grešnih Kukulinaca, što je važno radi izvođenja fabulativnih elemenata kojima se teži izvanjskom spasu, nebeskom spasu od strane bezgrešnog isposnika koji nije okaljan životom u društvu. Zanimljiv je i način na koji autor oblikuje samo isposničko mjesto; „Sa tog strmog kamena, shodno predanjima, mladi prvog slovenskog plemena koje je došlo zde, bacali su u bezdan beskorisne starce, ni sejače ni uže ratnike, poneže su im bili teret u osvajanju plodne zemlje, izvora i delova mora ka kome su stremili.“ (ibid., 1986: 88). Blagunova starost utjecala je i na njegovu mogućnost uviđanja, ali dementnost nije usporila njegov nagon prema preminuloj ženi Nestoriji koju on prepoznaje u drugim ženama; „Pružao je ruke i pozivao ih da legnu s njim.“ (ibid., 1986: 123). Takav tip groteskosti situacije autor pojačava dodatnim okaljivanjem isposničke bezgrešnosti s bezgrešnošću kaluđerica od kojih jedna govori kako; „[...] pa i da se legne uz živog mučenika nije greh.“ (ibid., 1986: 123). On posti podno Modre Stene; „[...] na ovom Litostrotonu, dostupnom samo božjim odabranicima [...]“ (ibid., 1986: 89) koje svojim imenom asocira na mjesto s kojeg je Poncije Pilat osudio Isusa, što Janevski navodi u fusnoti u postmodernističkom stilu. Blagunovo odbijanje razgovora s Borčilom simbolički se može usporediti s Pilatovim razgovorom s Isusom. Između njih nema komunikacije uslijed vanjskih čimbenika o kojima su ovisni. Blagun odbija Borčila zato što je vampir, a kako je on poput "svetitelja" ne bi trebao imati posla s ne-mrtvima.

---

da pozdravi; „Kada dođeš, donesi mi kabanicu koju sam ostavio u Troadi kod Karpa i knjige, osobito pergamene!“ (Kaštelan., Duda., 1995: 1123).

Rastimir je samoprozvani knez Kukulina koji je uspostavio vlastitu strahovladu nad ostalima uz pomoć poslušnih sitnih boljara. Njegovo ime je u kontradikciji s njegovom karakterom i djelovanjem. Njegovo vladanje nije imalo učinak na stvaranje mira, već je uvelo strah među seljane, posebice one koji su mu mogli predstavljati prijetnju; „Nije voleo mislioce i predskazivače, učeni su ga dovodili do ludila.“ (ibid., 1986: 45). Njegovo ime nema veze sa slavenskom složenicom rasta i mira, povećanja mira jer je njegova vlast održavala lažni mir golemim nasiljem; „Vihor velmožinog nasilja poneo me je ka paklenim provalijama, ka bezumnoj nemoći.“ (ibid., 1986: 46). Ostala imena grčkog ili latinskog porijekla su Paramon, Serafim, Kuzman, Fide i svojim značenjima odgovaraju osobinama ili su u suprotnosti sa značenjima, tj. osobinama likova koji ih nose.

Druga glava drugog dijela romana *Legioni svetog Adofonisa* zvanog *Krvospev* nosi naziv *Biblija pijanih* i u njoj autor direktno ukazuje na značenje koje se ostvaruje na temelju moći starješina koji se pozivaju na svoju starost, a time i na svoju mudrost. Svoju mudrost dopunjuju lažima koje trebaju potvrditi njihovu sposobnost, no: „Razum im je isticao na usta. Postajali su klepsidre kojima se ne meri vreme, dan i noć, već glupost.“ (ibid., 1986: 62). Osmu glavu imenom *Ništavna vera* ukazuje na religijsku odrednicu koja je jedan od aspekata ovoga romana, kojima se pokazuju načini na koji vjera, lažno vjerovanje i opće nevjerovanje ostvaruju u međusobnim odnosima u životu. Borčilo je bio doveden pred Rastimira da ga zabavi igrom bijega pred trojicom konjanika koji su ga trebali ubiti; „Posle dve sedmice, na sam dan Vaskresenija, počinje lov.“ (ibid., 1986: 47). Znači na sam Uskrs Rastimir je želio vidjeti Borčilovu smrt, no Borčilo ubija svoje progonitelje te Uskrs i za njega predstavlja svojevrsno uskrsnuće, označava početak novog života izvan Kukulina. Označava slobodu od Rastimirove tiranije i sasvim izvjesne nasilne smrti.

Srednjovjekovlje je obilježeno s kršćanskom prevlasti⁴⁴ nad većinom društvenih odnosa. Nazvano je i Mračnim dobom zbog stagnacije razvoja znanosti i ljudske misli u korist vjerskih dogmi te progona neistomišljenika. Spomenuti društveni odnosi u Kukulinu podržavaju pokušaje srednjovjekovnog održavanja hijerarhijskog ustroja koji je došao u pitanje, a u određenim dijelovima i do svog raspada. Kukulinski feudalni ustroj, kojeg je ustrojio samoprozvani knez Rastislav, propada kroz stoljeća, zbog čega ga preuzima vijeće starješina koje predstavlja sve osim vijeća mudrih kakvim se smatra. Pokušaji gradnje crkve predstavljaju uspon Crkve, ali ubojstvo monaha pokazuje kako crkva ne znači ništa bez

---

⁴⁴ Misli se ponajviše na Europu.

djelovanja, bez vjere, jer da nitko od Kukuljinaca ne drži do vjerskih pravila i doličnog života već se sve odvija samo radi forme da bi se statusom izdigli i prikazali boljima. Time su u romanu prikazani i na umjetnički način obrađeni mnogi stvarnosni događaji i uvjeti koji se ne odnose samo na razdoblje srednjeg vijeka.

Nekoliko sporednih scena u ovom romanu aludira na bogumilsku herezu koja se smatra glavnim krivcem za sve "sadašnje" nevolje, kao što je to već spomenuto u radu. Odlika srednjovjekovne književnosti je alegorija koju Janevski koristi da bi stvorio novi mit, spojio postojeće mitove i činjenice o srednjovjekovnom životu kako bi preko njih govorio o sadašnjem, odnosno dubinski svevremenom životu koji se ponavlja između intervala nasilja samo kako bi se vratio istom. Biblijski motivi, među ostalim, imaju ulogu prikazivanje tog odmakta između predstavljenog putem mita, legende, vjerovanja i onog stvarnog, kako bi se uviđanjem i razlikovanjem istog shvatila ona prava narav te time uvidjela ona stvarna dimenzija temeljem koje čitatelj može promijeniti svoje mišljenje i djelovanje u životu.

Određen značaj ima i numerologija koju nalazimo i u *Bibliji*. Nakon drugog, konačnog boja sa štakorima, Borčilo o mrtvima kaže; „Pokri ih sedmi pečat bezmlvija [...]“ (ibid., 1986: 147) što asocira na biblijskih sedam pečata⁴⁵ apokalipse. Pri drugom spominjanju brojke sedam u Borčila pri tematiziranju snova, direktno se implicira na biblijski san egipatskog faraona koji je Josip⁴⁶ rastumačio, Borčilo je govorio o: „[...] sedam mršavih krava guta preživajući sedam debelih.“ (ibid., 1986: 148) koje za razliku od Josipova tumačenja u kojem je san analiziran kao proročanstvo u kojem će nakon sedam godina bogatih urodom uslijediti sedam loših godina što je shvaćeno kao upozorenje i mjerama štednje je tijekom sedam obilnih godina hrana spremna za korištenje tijekom nadolazećih sedam gladnih godina. Ne samo snom već trenutkom u kojem se isprepliću san i java, trenutak nesigurnosti usanjanog kada se probudi i nije siguran da li je sanjao ili je to doživio, snovi se mogu shvatiti i proročanskim, no istodobno i ne moraju, ali ako se sve shvati proročanski tada; „Zablenut u predele u kojima žive ljudi kakve je on želeo, ne pod maglom samozavaravanja već ozareni nedostižnim zadovoljstvom, taj svedok i ne misli da je u zabludi.“ (ibid., 1986: 148). Pri čemu će za takvu osobu koja se samozavarava; sedam mršavih krava proždrijeti sedam debelih, bez ikakve mogućnosti da on spozna pravu istinu i mogućnosti da to spriječi ili se opskrbi na

---

⁴⁵ Misli se na biblijsko proročanstvo i raskidanje sedam pečata na knjizi čijim će otvaranjem započeti apokalipsa na Zemlji. Više u *Otkrivenju* u: Kaštelan, Jure., Duda, Bonaventura. 1995. *Biblija. Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

⁴⁶ Misli se na Josipa, sina Jakovljeva kojeg su braća zbog zavisti prodala u ropstvo u Egipat, no Josip svojom umještošću i božjom intervencijom prosperira i na kraju oprašta braći. Više u *Postanku* u: Kaštelan, Jure., Duda, Bonaventura. 1995. *Biblija. Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

vrijeme, kao što je to učinio Josip u Egiptu. Što se tiče samog sna i Borčilove vezanosti uz isto, nemogućnosti određivanja sna u javi, miješanja svjesnog i nesvjesnog doživljaja svijeta, već je Jung zaključio kako je; „[...] pravilo da nam se nesvjesni vid svakog događaja otkriva u snovima, gdje se ne javlja kao razumska misao nego kao simbolička slika.“ (Jung, 1987: 23), što znači kako njegova predskazanja zapravo imaju odraz njegove percepcije stvarnosti.

VIII – Numerološka simbolika

Roman je kompozicijski podijeljen na tri osnovna dijela koji se nazivaju spjevovima: *Strvospev*, *Krvospev*, *Vrhospev*. Prethodi im neimenovani uvodni dio te završni, svojevrsni epilog *Uzdah leša*, koji nije u funkciji razvijanja fabule kao što su to središnja tri spjeva. Svaki od tri spjeva sastoji se od devet poglavlja. Očito je da za Janevskog ta brojčana podjela ima svoje numerološko značenje, osim u nastojanju da se harmonizira kompozicija romana, „[...] i ovi principi harmonije, simetrije, skladnog odnosa dijelova i cjeline pretpostavljeni su svim drugim mogućnostima kompozicione organizacije romana [...]“ (Kramarić, 1988: 67). Proskurnina smatra kako je ta "matematička" uređenost u kojoj značajnu vrijednost nosi sama simbolika brojeva u samom tekstu i samoj koncepciji romana jedna od osnova⁴⁷ nekih tipova postmodernističkih tekstova; „Постмодернистский роман часто тяготеет к такой композиционной структуре, которая внешне имитирует математические правила построения текста“ (Проскурнина, 2011: 227), a za Janevskog su to, kao što je rečeno, brojevi tri i devet⁴⁸. Uz, naravno, broj sedam koji je već spomenut u prethodnom poglavlju. Što s jedne strane i potvrđuje postmodernističke karakteristike ovog romana, no to ne znači nužno da je Janevski korištenjem ove numerološke simbolike želio da se čitatelji povuku za tumačenjem numerološkog značenja ili da je to postmodernistička igra s čitateljem već mu je ona odgovarala i svojim stilom u romanu dijelom imitira i srednjovjekovne židovske zapisa u kojima je kabalistička numerologija igrala veliku ulogu.

---

⁴⁷ No istovremeno mnogi oblici postmodernističkih tekstova, odupiru se strogoj uređenosti teksta, štoviše najpoznatija postmodernistička djela većinom se odlikuju stilistički prema: „[...] приему пермутации, подразумевающему взаимозаменяемость частей текста.“ (Проскурнина, 2011: 227).

⁴⁸ Puninu simbolike brojeva tri i devet, čitatelj može uočiti tek nakon čitanje same trilogije *Mirakuli grozomore*, uočavajući kao što je to Proskurnina uočila: „[...] три монаха-вампира, три повествователя, три романа, состоящие из трех частей, которые в свою очередь делятся ровно на девять глав каждая“ (Проскурнина, 2011: 227).

Uočavanjem korištenih biblijskih⁴⁹ motiva u romanu moguće je pretpostaviti kako je i numerološka vrijednost tih brojeva vezana uz biblijsku. Broj devet u *Bibliji* predstavlja cjelovitost, božansku dovršenost⁵⁰, devet je plodova Duha Svetog za pravilan život⁵¹, ali i pakao je podijeljen na devet dijelova⁵², što pokazuje i onu manihejsku, suprotnu narav u kojoj su suprotnosti zapravo jednake u svemu osim u etičkim principima. To je uočljivo u svakom dijelu ovog romana, negativne strane kukulinskog društva naspram Borčilovog razuma kao pozitivne strane. Devetka podijeljena na tri dijela iznosi ponovno trojku, čime naglašava njegovu početnu vrijednost, koja je izraz intelektualnog i duhovnog reda, božanskog u kozmosu i u samom čovjeku. Urošević navodi kako: „Devet je u mnogim mitologijama i ezoteričnim učenjima obeležje kraja ciklusa pred novi početak. Taj broj je zalag verovanju da posle svakog iscrpljivanja jednog ciklusa dolazi ponovni početak kruga, povratak prema početku.“ (Urošević, 1986b: 189-190), a ponovni početak u istom krugu vječnog vraćanja je već spomenut kao jedan od filozofskih aspekata ovog romana. Janevski često koristi motiv broja devet kako bi naglasio mističnost određene količine određenog postupka; „Devet nas je, devet složnih zlopamtila. Pre devet leta, ovde iza nas, u jednom danu umrlo je njih devet [...]“ (Janevski, 1986: 137). Starogrčki filozof Pitagora smatrao je kako je u brojevima sakrivena simbolika po kojoj je uređen svijet, a broj devet je broj čovjeka kojem treba devet mjeseci od začeca do rođenja⁵³. Kao što navodi Blackwell Lawrence u svojoj knjizi *The Secret Science of Numerology*, u kojoj se bavila proučavanjem i predstavljanjem numerološkog značenja: „The 9 is the circle of continuity, the tail being the life force that propels it.“ (Blackwell Lawrence, 2001: 205), što se može povezati s jednom lako provjerljivom matematičkom činjenicom: ako

---

⁴⁹ Iako je u čitanju *Legiona sv. Adofonisa* uočljiv dominirajući biblijski aspekt kao posljedica same kulturne određenosti koja je posljedicom religijskog utjecaja koji je prevladao nad svim prijašnjim religijama, može se reći kako važnost određenih brojeva nije samo u biblijskom kanonu već se nalazi i u mnogim drugim religijama, najčešće onima koje su prethodile abrahamskim religijama. Tako se može govoriti o nordijskim, indijskim, kineskim i drugim religijama u kojima su važnu simboliku imali određeni brojevi. Od geografske blizine radnji romana važno je spomenuti i starogrčku u kojoj se npr. navodi devet muza...

⁵⁰ Usporedi: "*Meanings of Numbers in the Bible: The Number 9*" (<http://www.biblestudy.org/bibleref/meaning-of-numbers-in-bible/9.html>), (26.04.2015.), Blackwell Lawrence, Shirley. 2001. *The Secret Science of Numerology. The Hidden Meaning of Numbers and Letters*. Franklin Lakes, NJ: New Page Books. i: Kaštelan, Jure., Duda, Bonaventura. (ur.). 1995. *Biblija. Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

⁵¹ Apostol Pavao u svojoj *Poslanici Galaćanima* navodi devet plodova Duha Svetoga; „[...] ljubav, radost, mir, strpljivost, blagost, dobrota, vjernost, krotkost, uzdržljivost.“ (Kaštelan., Duda., 1995: 1099), po kojima se navodi idealan život za jednog kršćanina. Količinom od devet idealnih duhovnih plodova, tj. usmjerenja za čist život, sam broj devet ulazi u posebno kršćansko numerološko značenje, uz tri božanske osobe, sedam dana stvaranja svijeta, sedam pečata apokalipse, devet redova anđela, deset božjih zapovijedi, dvanaest apostola...

⁵² Kao što je to u Danteovoj *Božanskoj komediji* već književno obrađena biblijska tematika u kojoj važnu ulogu ima i numerološka organiziranost gdje se raj, čistilište i pakao svaki sastoje od devet krugova, doduše svaki od njih ima i predvorje, no naglasak je na broju devet. Važnu ulogu ima i brojka tri, Danteu izlazak iz šume u koju je zašao onemogućavajući tri simbolički važne zvijeri, posjećuje tri onozemaljska prostora kroz koje ga (pojedinačno) vode tri različita vodiča... Vidi više u: Alighieri, Dante. 2004. *Božanstvena komedija*. Zagreb. Globus media.

⁵³ Više na: "*Pythagorean Mathematics*", (<http://www.sacred-texts.com/eso/sta/sta16.htm>), (26.04.2015.).

se svakom višečlanom broju oduzme njegova kombinacija u obratnom smjeru, sve dok je taj broj manji od početnog umanjitelja, rezultat će uvijek nakon skraćivanja iznositi devet⁵⁴, prema čemu se smatra, po navedenim numerološkim stajalištima, da broj devet predstavlja kontinuitet svedivosti i rasta, što odgovara i religijskim interpretacijama kao što je to već navedeno u prethodnoj analizi.

Broj tri sadrži slično značenje, predstavlja Sveto Trojstvo, savršenost⁵⁵, simbol svijeta je trokut, simbol i neba, zemlje i pakla, koji zajedno daju devetokraku zvijezdu, univerzum. Trojstvo simbolizira i vječnost jer povezuje prošlost, sadašnjost i budućnost te je zbog toga često vezano uz božanske aspekte u mnogim religijama. U *Novom zavjetu* simbolika je također značajna⁵⁶; Isusu su tri mudraca darovala nakon rođenja tri dara, Isus je triput molio u Getsemanskom vrtu prije uhićenja i odvođenja pred judejskog namjesnika Poncija Pilata, sv. Petar ga je tri puta zanijekao. Pao je pod križem triput. Isus je bio mrtav tri dana nakon kojih je uskrsnuo te trojka predstavlja i uskrsnuće⁵⁷. I konačno u kršćanskoj tradiciji, izvan biblijskog kanona, postoje teološki prihvaćeni zapisi u kojima se navodi anđeoska hijerarhija. Anđeli su poredani u tri glavne sfere u kojoj su tri reda čime ukupno postoji devet redova anđela⁵⁸. Zanimljivo je spomenuti kako se najviši red anđela naziva serafimima, poput Serafima koji je pretendirao da bude novi knez Kukulina.

Naime, numerološka vrijednost ne mora uopće značiti ništa jer je osobina ljudskih bića sklonost apofeniji⁵⁹, traženju smisla u svijetu koji ga okružuje, pri čemu se iz posve slučajnih i nepovezanih stvari pretpostavljaju uzročno-posljedične veze i određena simbolika koja zatim ima određen utjecaj na samu osobu u njenom daljnjem djelovanju. Važno je napomenuti kako

---

⁵⁴ Blackwell Lawrence navodi primjer: „ $864 - 468 = 396 = 18/9$ “ (Blackwell Lawrence, 2001: 205), radi provjere možemo uzeti i sljedeće primjere: $32 - 23 = 9$ ili $6884 - 4886 = 1998 = 222/9$

⁵⁵ Sveti Pavao, apostol, u svojoj *Drugoј poslanici Korinćanima*, između ostalog, navodi; „Triput sam bio šiban [...] triput brodom doživio [...]“ (Kaštelan, Duda, 1995: 1094), sreo je čovjeka koji je tvrdio da je bio uznesen u raj „[...] do trećeg neba.“ (ibid., 1995: 1094), a i sam se radi prestanka mučenja Sotoninog poslanika triput molio; „Za to sam triput molio Gospodina da prestane.“ (ibid., 1995: 1094), stoga se može reći da broj tri u *Bibliji*, tj. Pavlovim poslanicama kao sastavnim dijelom biblijskog kanona, također ima veliku važnost.

⁵⁶ Više u: Kaštelan, Jure., Duda, Bonaventura. (ur.). 1995. *Biblija. Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.

⁵⁷ Usporedi: "Meanings of Numbers in the Bible: The Number 3" (<http://www.biblestudy.org/bibleref/meaning-of-numbers-in-bible/3.html>), (26.04.2015.), Blackwell Lawrence, Shirley. 2001. *The Secret Science of Numerology. The Hidden Meaning of Numbers and Letters*. Franklin Lakes, NJ: New Page Books. i: Kaštelan, Jure., Duda, Bonaventura. (ur.). 1995. *Biblija. Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost

⁵⁸ O anđeoskoj hijerarhiji i simbolici svkog od anđeoskih redova i njihovim imenima, više na: "*The Nine Choirs of Angels*", (<http://www.catholic.org/saints/angels/angelchoir.php>), (26.04.2015.).

⁵⁹ Razni oblici apofenije reprezentiraju se na različite načine, ponekad su sasvim benevolentni poput prepoznavanja različitih oblika u oblacima, godovima na daskama, no ponekad su i prvim znakom paranoičnosti pri čemu dolazi do potrebe da osoba zatraži psihijatrijsku pomoć. Više na: "*Being Amused by Apophenia*". (<https://www.psychologytoday.com/blog/reality-play/201207/being-amused-apophenia>), (26.04.2015.).

se prepoznati simboli i njihovo sakriveno značenje, koje osoba percipira, ni u čemu ne slažu sa pretpostavljenim značenjem već je prepoznati koncept u potpunosti proizvod osobe koja ga "prepoznaje". U književnosti je to čest motivacijski sklop autora koji, imajući u vidu apofeničnost čitatelja, stvara neočekivane zaplete bazirane na rastvaranju pretpostavljenih činova koje čitatelj bazira na temelju određenih simbola koje prepoznaje u tekstu, a koje objašnjava prethodnim iskustvom temeljenim na svom kulturnom pripadanju. Stoga se slobodno može pretpostaviti da je Janevski imao u vidu kulturnu pripadnost pretpostavljenog čitateljskog kruga i njegovu upoznatost s biblijskim motivima i simbolikom na temelju koje čitateljstvo zapravo podliježe autorovom utjecaju koji ga navodi na pogrešan trag postmodernističkim aspektima ovog romana u pronalaženju simbolike na mjestima na kojima te simbolike zapravo i nema.

IX – Značaj staroslavenskog leksika

Janevski koristi staroslavenski leksik kako bi upotpunio i prikazao srednjovjekovnu atmosferu, no njegova količina je minimalna iako je uočljiva. Ne predstavlja problem čitatelju u razumijevanju radnje romana. Jedan od razloga zašto Janevski u svom djelu koristi staroslavenski leksik jest taj kako bi, prvenstveno, naglasio "autentičnost" Borčilovih zapisa jer kao autor romana sebi dopisuje u skladu s postmodernističkim tendencijama u književnosti samo ulogu priređivača dok čitatelju nameće prihvaćanje autorstva liku koji daje autentično iskustvo, što čini u maniri dopisivanja fusnote svom djelu gdje navodi kako je Borčilov zapis preuzet iz starih rukopisa koji su pronađeni u manastiru⁶⁰, što potvrđuje i Stardelov svojim mišljenjem o razlogu Janevske ustrajnog korištenja staroslavenizama i arhaizama; „[...] истражувањата што тој ги презеде во областа на јазикот, особено на старомакедонскиот говор, потем истражувањата во областа на фолклорот, на севкупната наша митологија, на историјата на балканките народи и, одделно, на нашата сопствена национална историја.“ (Старделов, 1983: 33). Korištenje staroslavenskih izraza ima snažnu kulturološku ulogu označavanja jezične povijesti jednog naroda u određenom vremenskom trenutku kojeg on mora dodatno naglasiti kako bi osigurao svoju verziju autentičnosti u koju

---

⁶⁰ Ovo postmodernističko igranje s čitateljem samo je jedan od mnogih načina na koji je Janevski čitatelju insinuirao povijesnu dokumentiranost, ali i povezivanje sa svojim drugim romanima; „Uz poslednji manastirski prepis data je beleška: *Čudesna iz Borčilovog vremena prepisa grešna Minadora igumanija* (pomenuta u romanu *Tvrđoglavi*).“ (Janevski, 1986: 143), a samim time i s kukulinskim ciklusom.

želi uvjeriti čitatelja. Nadalje, prevoditelj sam upozorava čitatelja⁶¹ na korištenje dvojezičnog rječnika koji se nalazi na kraju treće knjige trilogije.

Korištenje staroslavenskih riječi ima veliku kulturološku ulogu jer je staroslavenski prvi slavenski književni jezik⁶², temeljen na staromakedonskom govoru, a većina prvih staroslavenskih kanonskih spisa je porijeklom iz Makedonije⁶³. Te riječi, taj leksik koji Janevski dosljedno koristi upotpunjuju prikaz srednjovjekovnog makedonskog sela Kukulina koje je on sam stvorio, ali u mjeri u kojoj je prihvatljiv suvremenom čitatelju jer bi autohton staromakedonski⁶⁴ govor 14-og stoljeća razmjerno otežao razumijevanje teksta zbog prirodnog razvoja jezika kroz stoljeća. Najčešće riječi koje čitatelj prepoznaje kao tzv. arhaizme s kojima na prvi pogled ima problema u razumijevanju su veznici ašte (ako), daže (čak, štoviše), poneže (jer), dok su s imenicama ti problemi manje uočljivi zbog sličnosti riječi sa suvremenim riječima, npr. glubina (dubina), izbavlenije (izbavljenje), odricanije (odricanje), oglašeniije (oglašenje), slavohotije (slavoljublje), vaspominanije (prisjećanje), dok su neke riječi preuzele druge oblike za isto značenje poput mgnovenje (trenutak), jazva (rana), neščastije (nesreća), otrok (dijete), polezen (koristan), sačinjenije (djelo), toržastven (svečan), vražda (neprijateljstvo)...

U srpskohrvatskom prijevodu koji je korišten kao osnova u izradi ovog diplomskog rada, prevoditeljica Cveta Kotevska je pri prevođenju naišla na poteškoće, kao što sama kaže; „[...] da li da doslovno prenese staru leksiku, onako kako se ona javlja kod autora, ili da određene reči i pojmove potraži u srpskoj redakciji staroslovenskog jezika.“ (Janevski, 1986a: 172). Na temelju tog gledišta sastavljen je rječnik staroslavenskih riječi s kojima bi suvremen čitatelj mogao imati određenih poteškoća u razumijevanju jer su se slavenski kao i ostali jezici, s vremenom razvili te su izgubili određen leksik i potom počeli koristiti nov. Unatoč tome Janevskovo djelo ne gubi na vrijednosti u prijevodu, a i sam autor je pomogao u

---

⁶¹ Vidi fusnotu u: Janevski, Slavko. 1986. *Legioni svetog Adofonisa*. Beograd: Narodna knjiga. str. 5

⁶² Staroslavenski je prvi potvrđeni slavenski jezik zbog sačuvane književne (prvenstveno liturgijske) i ine građe. Prvotni okvir na kojem je on građen je bio staromakedonski govor 9-og stoljeća koji je bio poznat njegovim "tvorcima" tj. tvorcima pisma kojim se zapisuje, Solunjanima, svetoj braći misionarima Slavenima, Ćirilu i Metodu. Staroslavenski kao prvi pisani izvor slavenskih jezika vrijedio je kao općeslavenski pisani izvor dok su kasnije poznate razne slavenske redakcije i recenzije kroz koje se može pokazati razvoj i odjeljivanje slavenskih jezičnih grupa, a samim time i kasnije razvijenih naroda.

⁶³ Primjeri staroslavenskog jezika temeljenog na makedonskom govoru pisanih glagoljicom ili ćirilicom su: *Zografsko evanđelje*, *Assemanijevo evanđelje*, *Sinajski psaltir*, *Sinajski molitvenik*, *Makedonski listići* (poznati i kao *Rilski listići*), *Ohridsko evanđelje*... Više u: Damjanović, Stjepan. 2003. *Staroslavenski jezik. Četvrto, popravljeno i dopunjeno izdanje*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.

⁶⁴ Misli se na originalne, makedonske verzije romana *Легиониите на свети Адифонис*, *Кучешко расцеиение*, *Чекајки чува*.

prevođenju i prilagođavanju srpskohrvatskom jeziku te je; „[...] svojim odličnim poznavanjem srpskohrvatskog jezika i veoma marljivim iščitavanjem prevoda dao dragocene primedbe i doprineo da ovaj prevod bude verniji originalu i dostupniji najširem krugu čitalaca.“ (ibid., 1986a: 172). Osobnog sam stajališta da čak niti taj rječnik koji je tiskan u trećem dijelu trilogije, u knjizi *Čekajući kugu*⁶⁵, nije bio potreban jer je taj staroslavenski leksik (srpske redakcije u prijevodu) u većini razumljiv iz samog konteksta, a nije ni potrebno napomenuti kako se on održao i u dijalektalnim govorima ili drugim starijim književnim djelima s kojima se čitatelj s ovog područja već upoznao tijekom svog obrazovanja. Na probleme s nerazumijevanjem može naići tek čitatelj pri čitanju⁶⁶ makedonskog originala, kojemu makedonski jezik nije materinji jezik ili nije upoznat sa staroslavenskim redakcijama jer pripada drugoj slavenskoj zajednici koja je imala drugačiju redakciju staroslavenskog jezika, iako ni to ne predstavlja prevelik problem jer je značenje moguće razumjeti iz konteksta.

Zaključna razmatranja

Slavko Janevski je svojim književnim stvaralaštvom uvelike označio svoje mjesto među velikanima makedonske književnosti. Njegovo stvaralaštvo obuhvaća mnoge vrste umjetničkog izraza, od poezije i proze do esejistike, a postigao je i značajne rezultate na polju scenaristike i slikarstva. Dva najznačajnija ciklusa kojima se posvetio u svom književnom radu su itarpejevski i kukulinski ciklus. U kukulinskom ciklusu značajno mjesto zauzima trilogija *Mirakuli grozomore* u kojem je prvi roman *Legioni svetog Adofonisa* bio predmetom izučavanja u ovom diplomskom radu. Uočljive su teškoće s klasifikacijom ove trilogije pa i samog kukulinskog ciklusa jer se u njemu isprepliću odlike raznih žanrova. Janevski u kukulinskom ciklusu koristi mitološku i biblijsku simboliku koju ugrađuje u srednjovjekovnu historijsku priču koja je prezentirana kroz dnevnički zapis. Dva glavna kulturna aspekta kojim je Janevski ispisao "Borčilovu priču" su biblijski i narodni folklorni aspekti. Veći utjecaj ima biblijski jer je to kulturni aspekt koji je uspješno prožeo sve prethodne te se prepleo sa svim ostalim aspektima prikazanog društva. Smještanjem radnje na padine Skopske Crne Gore u vrijeme kasnog srednjeg vijeka uočava se nezaobilazan historiografski aspekt na temelju kojeg su oblikovani likovi i njihova geografska lociranost, a samim time i etnička pripadnost

---

⁶⁵ Vidi: *Rečnik nepoznatih i manje poznatih reči* u: Janevski, Slavko. 1986a. *Čekajući kugu*. Beograd: Narodna knjiga. str. 167-169. Daljnji popis stranih riječi naveden je prema istoimenom rječniku.

⁶⁶ Usporedi: Janevski, Slavko. 1986. *Legioni svetog Adofonisa*. Beograd: Narodna knjiga. i: Јаневски, Славко. 1984. *Легионийте на свети Адифонис*. Скопје: Мисла.

na koju se nadovezuju etnološki tj. folkloristički kulturni aspekti lokalnih vjerovanja. U radu je prikazano kako se vampirska tematika, kao jedan od glavnih motiva označitelja romana, usuglašava s lokalnim slavenskim odnosno makedonskim narodnim vjerovanjima. U lik vampira Borčila upisani su i mnogi filozofski aspekti koji propitkuju odnose prema drugim likovima, ali prvenstveno imaju ulogu djelovanja na čitatelja i njegovo promišljanje. Kao što je rečeno, biblijski aspekti su naglašeno uočljivi čitatelju, vjerska pripadnost nužno je ostavila traga na ovom dijelu Europe (u užem smislu, važnom samo za roman) što se ističe u korištenju motiva biblijskih likova imitacijom imena i djelovanja u samom romanu na što se dodatno nadovezuje numerološka simbolika koja je vezana uz onu biblijsku, no ne mora nužno značiti da je numerološka simbolika, kao i ona astrološka, vezana uz onu tradicijsku već da je autor koristi kako bi čitatelja naveo na promišljanje i povezivanje različitih dijelova ljudske tradicijske mitologije. Od bliskih mitoloških aspekata tu su grčka i slavenska mitologija koje su također imale značajan utjecaj, prvotno na lokalno stanovništvo, a samim time i na književne interpretacije koje ih moraju uzeti u obzir kao polazišne točke. U ovom radu se prikazalo koji su to kulturni aspekti koje autor, Slavko Janevski, upisuje u svoj roman *Legioni svetog Adofonisa*.

Literatura

- 1) Alighieri, Dante. 2004. *Božanstvena komedija*. Zagreb: Globus media.
- 2) Blackwell Lawrence, Shirley. 2001. *The Secret Science of Numerology. The Hidden Meaning of Numbers and Letters*. Franklin Lakes, NJ: New Page Books.
- 3) Chevalier, Jean., Gheerbrant, Alain. (ur.). 2007. *Rječnik simbola. Mitovi, snovi, običaji, geste, oblici, likovi, boje, brojevi. Peto, prerađeno i prošireno izdanje*. Zagreb: Kulturno-informativni centar – Naklada Jesenski i Turk.
- 4) Damjanović, Stjepan. 2003. *Staroslavenski jezik. Četvrto, popravljeno i dopunjeno izdanje*. Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada.
- 5) Ivanović, Radomir. 1979. *Makedonski pisci i dela*. Beograd: Narodna knjiga.
- 6) Ивановић, Радомир. 1980. *Озледи о македонској књижевности*. Цетиње: Обод.
- 7) Ивановић, Радомир В. 2003. *Македонске јоејске верјикале. Сјудује и озледи*. Нови Сад: Змај
- 8) Јаневски, Славко. 1984. *Легиониие на свети Адофонис*. Скопје: Мисла.
- 9) Janevski, Slavko. 1986. *Legioni svetog Adofonisa*. Beograd: Narodna knjiga.
- 10) Janevski, Slavko. 1986a. *Čekajući kugu*. Beograd: Narodna knjiga.
- 11) Jung, Carl Gustav., et al. 1987. *Čovjek i njegovi simboli*. Zagreb: Mladost.
- 12) Караниколова, Луси. 2012. *Нарјосјрукјури–чииања*. Скопје: Галикул
- 13) Kaštelan, Jure., Duda, Bonaventura. (ur.). 1995. *Biblija. Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- 14) Kramarić, Zlatko. 1988. *Novi experimentum macedonicum*. Osijek: Izdavački centar "Revija" Radničko sveučilište "Božidar Maslarić".
- 15) Lecoteux, Claude. 2013. *Povijest vampira. Autopsija mita*. Zagreb: TIM Press.
- 16) Мојсиева-Гушева, Јасмина. 2010. *Во јојраја јо себеси*. Скопје: Институт за македонска литература.
- 17) Nordberg, Michael [Nurdberg, Mihael]. 2011. *Dinamični srednji vek*. Beograd: Evoluta.
- 18) Pavlovski, Borislav. 1998. *Gospodari labirinta. Antologija snova, maštarija i fantastičnih priča iz makedonske književnosti*. Zagreb: Naklada MD.
- 19) Проскурнина, Марија. *Проза Славко Јанежског: Национални и общечеловечески аспект*. у: Доровски, Иван, et al. (ur.). *XXXVII Научна конференција на Меѓународној семинар за македонски јазик, лијерајура: (Охрид, 15 и 16 јули 2010)*. Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. 2011. str. 223-228

- 20) Solar, Milivoj. 1982. *Teorija književnosti. VII, prerađeno izdanje*. Zagreb: Školska knjiga.
- 21) Спироска, Лепосава., Вражиновски, Танас. 1988. *Вампириџе во македонскиџе верувања и џреданија. Македонско народно џворешџво. Народни верувања и џреданија. Книжа 2*. Скопје: Институт за фолклор „Марко Цепенков“.
- 22) Старделов, Георги. 1983. *Experimentum macedonicum*. Скопје: Македонска книга.
- 23) Стевановић, Михаило., et al. (ur.). 1969. *Речник срџскохрватџскога књижевног језика. Књижа џрећа. К-О*. Нови Сад – Загреб: Матица српска – Матица хрватска.
- 24) Todorov, Svetan. 1987. *Uvod u fantastičnu književnost*. Beograd: "RAD" izdavačka radna organizacija.
- 25) Годоровски, Томислав. *Миџолошко-фанџасџични моџиви во романе на Славко Јаневски.*, u: Каранфиловски, Максим, et al. (ur.). *Предавања на XLIII летна школа на Меѓународен семинар за македонски јазик, лиџераџура и кулџура: (Охрид, 28.6.-13.7. и во Скопје 14.-16.7.2010.)*, Скопје: Универзитет „Св. Кирил и Методиј“ – Меѓународен семинар за македонски јазик, литература и култура. 2011., str. 73-85
- 26) Urošević, Vlada. *Infernalni triptihon Janevskog*. u: Janevski, Slavko. 1986b. *Čekajući kugu*. Beograd: Narodna knjiga. str. 175-190
- "Are People With Schizophrenia Living a Dream?".
(<https://www.psychologytoday.com/blog/beautiful-minds/200903/are-people-schizophrenia-living-dream>), (26.04.2015.).
  - "Being Amused by Apophenia".
(<https://www.psychologytoday.com/blog/reality-play/201207/being-amused-apophenia>), (26.04.2015.).
  - "Bogumili".
(<http://enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=8408>), (26.04.2015.).
  - "Cuchulain, Champion of Ireland".
(<http://www.bartleby.com/182/302.html>), (26.04.2015.).
  - "Decameron".
(<http://www.britannica.com/topic/Decameron>), (26.04.2015.).
  - "Job I".
(<https://www.biblegateway.com/passage/?search=Job+1&version=GNT>), (26.04.2015.).

- "*Magijski realizam: Kad je stvarnost fantastična, a fantastika obična*".
(<http://citajme.com/magijski-realizam-kad-je-stvarnost-fantasticna-a-fantastika-obicna/>),
(26.04.2015.)
- "*Meanings of Numbers in the Bible: The Number 3*".
(<http://www.biblestudy.org/bibleref/meaning-of-numbers-in-bible/3.html>),
(26.04.2015.)
- "*Meaning of Numbers in the Bible. The Number 9*".
(<http://www.biblestudy.org/bibleref/meaning-of-numbers-in-bible/9.html>),
(26.04.2015.)
- "*Pied Piper*".
(http://www.hameln.com/tourism/piedpiper/rf_sage_gb.htm), (26.04.2015.)
- "*Postmodernizam*".
(<http://www.enciklopedija.hr/natuknica.aspx?id=49698>), (26.04.2015.)
- "*Pythagorean Mathematics*".
(<http://www.sacred-texts.com/eso/sta/sta16.htm>), (26.04.2015.)
- "*Richard Walsh [Ričard Volš]. Ko je pripovedač? – REČ, časopis za književnost i kulturu. Radio B92*". (http://www.b92.net/casopis_rec/56.2/pdf/14.pdf), (26.04.2015.)
- "*Славко Јаневски – првиот македонски романиер*".
(<http://mkrevolucija.com/zivot/item/481-slavko-janevski-prviot-makedonski-romansier>), (26.04.2015.)
- "*The Disturbing True Story of the Pied Piper of Hamelin*".
(<http://www.ancient-origins.net/myths-legends/disturbing-true-story-pied-piper-hamelin-001969>), (26.04.2015.)
- "*The name Rachel in the Bible*".
(http://www.abarim-publications.com/Meaning/Rachel.html#.VdhyFn1_S8A),
(26.04.2015.)
- "*The Nine Choirs of Angels*".
(<http://www.catholic.org/saints/angels/angelchoir.php>), (26.04.2015.)
- "*Žitija svetih – Stradanje svetog velikomučenika Nikite i ostalih svetih Mučenika postradalih s njima*".
(http://www.svetosavlje.org/biblioteka/avajustin/zitijasvetih/Lat_ZitijaSvetih0915.htm),
(26.04.2015.)